

UDK 323. 15(497.6=163.6) "18/19"

Izvorni naučni rad

SOCIJALNA STRUKTURA SLOVENACA U BOSNI I HERCEGOVINI OD SREDINE XIX STOLJEĆA DO 1991. GODINE¹

Iljas Hadžibegović
Filozofski fakultet, Sarajevo

Abstrakt: U ovom radu autor analizira socijalnu strukturu Slovenaca u Bosni i Hercegovini od sredine 19. stoljeća do 1991. godine. Pri tome koristi originalnu arhivsku građu i statističke pokazatelje. Rad je podijeljen tako da govori o strukturi Slovenaca u okviru pet državnih okvira u kojima se Bosna i Hercegovina nalazila u tom razdoblju: Osmansko carstvo (do 1878.), Austro-Ugarska (do 1918), Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca/Kraljevina Jugoslavija (1918-1941), Nezavisna država Hrvatska (1941-1945) i FNRJ/SFRJ (1945-1992). U svakom od ovih razdoblja Bosna i Hercegovina je imala specifične kontakte sa Slovenijom i Slovencima.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, nacionalne manjine, Slovenci, socijalna struktura stanovništva

Abstract: This paper analyses the social structure of Slovenians in Bosnia and Herzegovina from mid-19th century until 1991, whereby the author has used original archival material and statistical data for the period. The paper is divided so that it deals with the structure of Slovenians within the state of Bosnia and Herzegovina of the period: first in the Ottoman Empire (until 1878), then in the Austro-Hungarian Empire (until 1918), then in

---

¹ Ovaj članak je skraćena verzija većeg rada pripremljenog u okviru projekta "Slovenci na prostoru nekadašnje Jugoslavije van Slovenije", koji je rađen u okviru Inštituta za nacionalna vprašanja iz Ljubljane. Voditelj projekta je bila dr. Vera Kržišnik-Bukić.

---

the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians/the Kingdom of Yugoslavia (1918-1941), in the Federal Peoples' Republic of Yugoslavia (FNRJ) and, finally, in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRJ), in the period from 1945 to 1992. In each of these periods, Bosnia and Herzegovina had specific contacts with Slovenia and Slovenians.

Key words: Bosnia and Herzegovina, national minorities, Slovenians, social structure of population

I. Osmanski period (1850-1878)

Osmansko-turske reforme od 40-ih godina XIX stoljeća utjecale su na postepeno privredno otvaranje Osmanskog carstva, odnosno njegovog graničnog, Bosanskog ejaleta, prema susjednoj Habsburškoj monarhiji. Izraženo privredno interesovanje trgovaca i preduzetnika sa područja sjevernog susjeda bilo je usmjereno prvenstveno na eksploataciju, gotovo netaknutog, šumskog bogatstva. U tom kontekstu bili su prvi pojedinačni i grupni boravci slovenskih radnika u Bosni i Hercegovini.

Nakon ukidanja feudalizma u Habsburškoj monarhiji slovenačko stanovništvo postalo je mobilnije, pa je, od 50-tih godina XIX stoljeća, u više navrata zabilježen dolazak većeg broja slovenskih šumskih radnika iz Kranjske i Primorske koji su u bosanskim šumama proizvodili hrastovu (francusku) dugu za burad, brodski pod i druge proizvode². Među prvima zabilježeni su oni iz Primorske, sa područja Ilirske

---

² Ekonomsko-socijalni uzroci ovih dolazaka Slovenaca u Bosnu i Hercegovinu bili su posljedica ukidanja feudalnih odnosa i ekonomsko-socijalne diferencijacije u slovenačkom društvu. "Da bi poboljšali svoj materijalni položaj, mnogi sitni seljaci (djelimično čak i srednji) i "bajtari" odlazili su na sezonski rad pretežno u Hrvatsku, u slavonske šume i još dalje u Bosnu, Transilvaniju, pa čak i u Rusiju./.../ Mnogi sitni seljak i "bajtar" je prodao svoju zemlju koja ga je tako maćehinski hranila, te je zajedno s većinom potpuno osiromašenih seljaka otišao u svijet trbuhom za kruhom. Tražio je posao u industriji koja je nastajala, u rudarstvu, u trgovini, na željeznici, pa i u zanatstvu. Brži je bio proces propadanja seljaka od razvoja industrije u Sloveniji". Osim odlazaka u veće austrijske i hrvatske gradove put ih je vodio u rudnike Vestfalije, u Francusku, Egipat, Rusiju i preko okeana u Južnu i Sjevernu Ameriku. Do sredine 90-ih godina XIX stoljeća iselilo se oko 100.000 ljudi, a ovaj proces masovnog iseljavanja nastavio se do 1920.; Dr. Ferdo Gestrin - Dr. Vasilij Melik, *Istorija Slovenaca od kraja osamnaestog stoljeća do 1918. godine*, Prvo izdanje, IGKRO "Svjetlost", Zavod za udžbenike, Sarajevo, 1979. str. 171; Vidi također: Erich Zöllner, *Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Wien, 1961, str. 445.

Bistrice, vrbovani po selima: Podgorje, Rašica, Starad, Vodice, Novokrečine, Trepčane, Kuteževo, Jelašane i Zabiče.³

Ugledni poduzetnik Ambroz Vranicani iz Karlovca tražio je, u septembru 1853. godine, da mu osmanske vlasti u Bosanskom ejaletu odobre da u jesen svake godine može dovesti 100 radnika iz Kranjske za sječu hrastova i izradu francuske duge. U novembru 1855. godine Vranicani je zapošljavao 170 kranjskih Slovenaca, koji su bili raspoređeni u tri grupe na planinama Kozari, Prosari i Motajjici.⁴

Šumske radnike iz Kranjske zapošljavao je i Stjepan Jarić iz Slavonskog Broda u šumskim područjima zvrničke, banjalučke i derventske nahije (opštine), a Jovan Popović i August d'Elia, također iz Slavonskog Broda, angažovali su (1855) 70-80 kranjskih radnika za izradu francuske duge u planini Vučjak.⁵ Đorđe Josipović i Risto Radulović iz Sarajeva, zajedno sa ortacima iz Požege i Slavonskog Broda, doveli su 1865. godine u planinu Motajjicu 200 radnika iz Kranjske.⁶

Slovenski radnici bili su vrbovani i angažirani i za proizvodnju drugih drvnih sortimenata kao što je brodski pod i pilanska prerada drveta. Već od sredine XIX stoljeća u Bosni i Hercegovini podizane su veće pilane na vodeni pogon, koje su predstavljale prve pogone industrijskog značaja, u odnosu na domaće (tradicionalne) pilane potočare sa malim proizvodnim kapacitetom. Austrijski državljanin Franc Lihenteger, nakon što je 1870. godine podigao pilanu na rijeci Krupi u području Sarajeva, četiri godine kasnije, zajedno sa svojim ortakom Racijem doveo je iz Kranjske tesara Franca Vertočnika i pet radnika da u istom području, na rijeci Zujevini, podignu još jednu pilanu. Zbog spora sa osmanskim vlastima, oko vlasništva nad zemljom, ovaj pokušaj nije uspio.⁷

Za vrijeme osmanske vladavine dolazak slovenskih radnika u bosanske šume bio je gotovo isključivo sezonskog karaktera.

Iz ovih primjera se jasno vidi da Bosna i Hercegovina sve do 1878. godine nije bila otvorena za znatnije migracije radne snage sa sjevera prema jugoistoku. To je uslijedilo tek nakon austrougarskog zaposjedanja Bosne i Hercegovine 1878. godine.

---

³ Branislav Begović: Strani kapital u šumskoj privredi BiH za vrijeme otomanske vladavine. *Radovi Šumarskog fakulteta i Instituta za šumarstvo i drvnu industriju*, V, Sarajevo, 1960. str. 138.

⁴ *Isto*, str. 78, 88-90.

⁵ *Isto*, str. 67-68, 79.

⁶ *Isto*, str. 91, 99.

⁷ *Isto*, str. 227.

II. Austro-ugarski period (1878-1918)

Austro-ugarskim zaposjedanjem 1878. godine Bosna i Hercegovina je ušla u isti državni okvir u kojem su se nalazili i Slovenci. Time je doseljavanje bilo ne samo olakšano nego i veoma poželjno, s obzirom da se ono uklapalo u inicijative i planove austro-ugarskih vlasti i poslovnih krugova. Slovencima je Bosnu i Hercegovinu (i obratno) preporučivala prirodno-geografska sličnost njihove domovine sa ovom planinskom, šumovitom i rudonosnom zemljom, srodnost jezika i alpska tradicija koja je već do 1878. godine ovdje ostavila izvjesne tragove. Zbog toga svi dolasci iz Slovenije u Bosnu i Hercegovinu nakon 1878. godine nisu uvijek pokretani iz ministarstava i državnih kancelarija, nego su bili i plod lične inicijative pojedinaca i grupa.

Uključivanje Bosne i Hercegovine u zajedničko carinsko područje Dvojne monarhije, donošenje Zakona o upravljanju Bosnom i Hercegovinom, stvaranje novog vojnog i upravnog aparata, izgradnja saobraćaja i industrije, otvaranje i razvijanje prosvjetnih, kulturnih i naučnih institucija, nalagali su potrebu dovođenja velikog broja ljudi heterogenog socijalnog profila izvan granica nove jugoistočne provincije. U okviru takvih potreba odvijalo se i doseljavanje Slovenaca raznovrsne socijalne pripadnosti, od određenih profila šumskih i rudarskih radnika, preko radnika na željeznici, vojnika, činovnika, poduzetnika, industrijskih i zanatskih radnika i seljaka-kolonista do intelektualaca, svećenika, učitelja i profesora, kulturnih, umjetničkih i naučnih poslenika. Izuzev jedne manje kolonije slovenskih seljaka (Ralutinac kod Prnjavora), Slovenci u Bosni i Hercegovini kao i u drugim zemljama iseljeničtva nisu živjeli u kompaktnim skupinama, nego su bili izmiješani sa drugim narodima koji su tu živjeli.

a) Vojska i žandarmerija

Slovenski vojnici pojavljuju se u Bosni i Hercegovini za vrijeme provođenja okupacije od kraja jula do sredine oktobra 1878. godine, a nakon toga oni ulaze u redovni kontigent austrougarske vojske razmještene u BiH. Prema popisima stanovništva broj austrougarskih vojnika 1895. godine raspoređen u ovoj graničnoj jugoistočnoj pokrajini iznosio je 22.994 vojnika, a 1910. godine taj broj se, usljed promjene državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine, povećao na 33.758, pri čemu je povećanje iznosilo 10.215 (57%). Raspored jedinica je bio vezan prvenstveno za gradska naselja gdje je bilo smješteno 83% ukupnog vojnog kontingenta. Za sada nije nam poznato koliko je u ovom kontingentu bilo uključeno slovenskih vojnika. Au-

strijskim vojnim zakonom iz 1912. godine utvrđena je godišnja kvota regruta za sve zemlje i narode u Cislajtaciji sa 0,42% od ukupnog broja stanovništva.⁸ Prema ovoj kvoti Slovenci su imali godišnji regrutni kontigent 5.263 vojnika. Nažalost, nije poznato koliko su oni učestvovali u jedinicama raspoređenim u Bosni i Hercegovini. Kvota u Ugarskoj utvrđena je sa 0,44%, a u BiH 0,43%.

S obzirom da su Slovenci 1910. godine činili oko 5% ukupnog stanovništva Habsburške monarhije, njihovo učešće u vojnom kontingentu raspoređenom u Bosni i Hercegovini moglo bi se kretati oko tog procenta, što znači da je te godine bilo oko 1687 vojnika.

Austrougarska je slično Osmanskom carstvu u posljednjim decenijama njegovog prisustva u BiH koncentrisala svoju vojsku prema Crnoj Gori i Srbiji, istočno od tokova rijeke Bosne i Neretve. Godine 1910. u odnosu na 1895. godinu vidi se da je došlo ne samo do znatnog povećanja austrougarskih trupa nego je u vrijeme aneksione krize i poslije nje promijenjen njihov raspored. Gradovi na granici prema Srbiji i Crnoj Gori dobili su znatno pojačanje vojne snage, naročito Foča, Goražde, Višegrad, Rogatica, zatim Bileća, Trebinje, Nevesinje i Gacko, i postali toliko prenaseljeni vojskom da je npr. u Bileći bilo više vojske nego civilnih lica. Sarajevo s 5.120 i Mostar s 4.731 vojnikom (1910. godine) uvrstili su se među najznačajnije vojne centre u Austro-Ugarskoj.⁹

U navedenim gradovima bila je smještena većina slovenskih vojnika u Bosni i Hercegovini.

Drugi vid učešća Slovenaca jeste njihovo raspoređivanje u bosanskohercegovačke jedinice u okviru austrougarske armije. Tamo su oni, zajedno sa pripadnicima drugih naroda Monarhije (Nijemci, Česi, Mađari, Poljaci itd.) služili uglavnom kao komandni i stručni kadar.¹⁰

---

⁸ Prema popisu iz 1910. godine u austrijskoj polovici Monarhije živjelo je 1.252.259 (4,5 %) Slovenaca, a još ih je bilo smješteno u ugarskoj polovici 93.174 (0,45 %) i u Bosni i Hercegovini 3108. U cijeloj Monarhiji njihov broj je iznosio 1.349.231(2,6%). Godine 1910. Austrija + Ugarska + Bosna i Hercegovina = 51.390.000. Vidi: Robert A. Kann, *Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie*. Erster Band. Das Reich und die Völker, Zweite, erweiterte Auflage. Verlag Hermann Böhlau Nachf., Graz-Köln, 1964, str. 388-393.; Hauptresultate Volkszählung in Bosnien und der Hercegovina vom 22. April 1895. Sarajevo, 1896; *Rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 10. oktobra 1910. godine*, Sarajevo, 1912.

⁹ Ilijas Hadžibegović: *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća*. Institut za istoriju, Sarajevo, 2004, str. 317-318.

¹⁰ Richard Georg Plaschka, Horst Haselsteiner, Arnold Suppan, *Innere Front*, Band I, II, Verlag für Geschichte und Politik, Wien, 1974, str. 342-344.

Osim vojske važan faktor bili su žandarmerija (koja se starala o čuvanju državnog poretka), i policija (čuvar javnog reda i mira), u čijim redovima su služili i Slovenci zajedno sa drugim narodima Monarhije i domaćim, odabranim iz reda islužbenih vojnika. Prema iskazu Komande žandarmerijskog korpusa za Bosnu i Hercegovinu o ukupnom stanju momčadi korpusa krajem decembra 1896. godine, "prema jedinicama, činovima, zavičajnoj pripadnosti, religiji i maternjem jeziku", ova specifična služba bila je sastavljena od pripadnika više naroda iz Monarhije, većinom slovenskih. Ovaj žandarmerijski korpus imao je ukupno 2.310 ljudi, od kojih su domaći činili 394 ili 14,57%. U tom korpusu služila su 152 čovjeka čiji je maternji jezik bio slovenski i oni su činili 6,58% njegovog sastava. Slovenci su po rangu bili ovako raspoređeni: kotarski narednici 3, narednik 1, zapovjednici postaje 11, žandari I klase 33, žandari II klase 77 i probni žandari 27. Po porijeklu oni su bili iz: Štajerske 54, Koruške 13, Kranjske 68, Istre i Primorske 64.¹¹

b) Činovnici i namještenici

Činovnici i namještenici u državnoj upravi bili su drugi predstavnik doseljeničkog građanstva koje nema kontinuiteta sa osmanskom upravom. Bivši osmanski činovnici dijelom su napustili službu i odselili u Osmansko carstvo. U to doba bilo je malo domaćih pismenih i sposobnih ljudi za ulazak u novu administraciju, a još manje onih sa znanjem njemačkog jezika, koji uživaju povjerenje nove vlasti, pa je zbog toga od početka bila prisutna orijentacija na činovništvo iz drugih pokrajina Austro-Ugarske. U prvim godinama okupacije vojska je vršila i civilnu vlast, pa su činovnička mjesta popunjavana ljudima čiji je maternji jezik bio srodan bosanskom jeziku i koji su istovremeno znali njemački jezik (prednjače Hrvati, Slovenci, Srbi, Česi i Poljaci).¹² Činovnici su postepeno dovođeni iz Monarhije i 1885. godine nije

---

¹¹ *Geschichte der Sicherheits Truppen und der öffentliche Sicherheits im Bosnien und Herzegovina 1878-1898.*, Wien, 1898.; Tabela je sastavljena u Sarajevu 10. oktobra 1897. godine.

¹² Među prvim činovnicima 1878. godine dolaze službenici iz Kranja koji su imenovani za vršenje službe u Bosni: 1. Fränzh Ritter von Vestenek Julius, 2. Pfefferer Fridrich iz Ljubljane, 3. Hinterlechner dr. Franz, 4. Fränzl Ritter v. Vestenek Otto, 5. Jesehenagg Reimund iz Ljubljane, 6. Valand Anton i 7. Ambrožič Franc iz Karantanije. (*Arhiv Bosne i Hercegovine u Sarajevu, Fond: Zajedničko Ministarstvo finansija* (Dalje: ABH, ZMF), br. 235/BH, 1878.) Iste godine njima se pridružuju Franz Potočnik građevinski savjetnik i Franc Smrekar, oba iz Ljubljane, a narednih godina i: Eduard Pour referent za procjenu šuma kod zemljišnog poreskog ureda u Kranju; Johan Nedog, Rudolfswert, Kranjska; Anton Novak, geometar; kanonici Jagatič, Jeglič, Bježič i Frisch; te Georg Pusek, biskupski sekretar. Pored njih javlja se još niz Slovenaca raznih zanimanja: Josef Wetzler iz Tirola, zidar u Banjoj Luci; ►

ih bilo mnogo (zabilježeno ih je svega 2.084). Među njima bilo je 1.239 zemaljskih činovnika, 347 općinskih činovnika i 498 učitelja i sa 88 lica zdravstvenog osoblja činili su grupaciju zemaljskih službenika od 2.172, među kojima je bilo 70 domaćih ljudi. Dalja izgradnja upravnog aparata u Bosni i Hercegovini bila je nužno usmjerena na doseljenike "kuferase".

Godine 1902. u Bosni i Hercegovini zabilježeno je 8.343 činovnika od kojih je bilo iz Cislajtanije 2.874 (34,54 %), a iz Traslajtanije 3.253 (38,9%), dok je iz drugih država bilo 25 (0,3 %), a iz Bosne i Hercegovine 2.191 (26,26 %). Učešće domaćih ljudi u činovničkim službama iznad jedne četvrtine nije donosilo njihov odgovarajući uticaj u upravi, jer su u činovničkoj hijerarhiji pokrajine zauzimali najniže položaje. Samo su rijetki među njima dospjevali do višeg činovničkog mjesta. U Bosanskom birou u Beču bio je samo jedan, dva su dogurala do kotarskog predstojnika i jedan do ranga sarajevskog okružnog predstojnika.¹³

Država je željela kvalitetan i pouzdan kadar u svim oblastima života i rada, a zatečena kulturna i privredna zaostalost ovoga područja sporo se mijenjala i u dobroj mjeri je određivala ovakvu heterogenu socijalnu strukturu Slovenaca i drugih doseljenika. Još 1910. godine u ovoj pokrajini 87,84 % stanovništva starijeg od 7 godina bilo je nepismeno. Ta činjenica sama po sebi govori o mogućoj participaciji domaćeg stanovništva u administraciji i modernim privrednim preduzećima, upravi i kulturno-prosvjetnim institucijama. Postojeća situacija je odrazila i socijalnu strukturu činovnika i namještenika u Bosni i Hercegovini do 1918. godine.

U odnosu na broj doseljenika iz Monarhije, osim Hrvata i Srba, srazmjerno su najviše u bosanskohercegovačkoj zemaljskoj službi bili zastupljeni činovnici i namještenici češke (svaki šesti) i slovenačke nacionalnosti (svaki osmi), dok su Nijemci i Mađari bili među najslabije zastupljenim doseljeničkim grupama, ali su oni dobijali najznačajnija mjesta u upravi i činili elitu činovničko-funkcionerskog dijela b-h uprave. Slična struktura je bila u Zemaljskoj vladi u Sarajevu i Bosanskom birou Zajedničkog ministarstva finansija u Beču. Ovakav nacionalni sastav činovnika i na-

---

Josef Karl Steindl iz Sežane, dnevničar u Travniku; Franz Rusian geometar iz Ljubljane i dr.; ABH, Sarajevo, ZMF, brojevi: 155/BH, 1878, 123/BH, 1878, 3394/BH, 1880, 5.111/BH, 1880, 2.346/BH, 1880, 982/BH, 1.059/BH, 1.132/BH, 1.133/BH, 1.153/BH, 1881, 7.666/BH, 1882, 877/BH, 1881.

¹³ T. Kraljačić, *Kalajev režim*, str. 488/489; Vidi također: I. Hadžibegović: *Bosanskohercegovački gradovi*, str. 58-63; Ferdo Hauptmann, *Privreda i društvo Bosne i Hercegovine u doba austrougarske vladavine (1878-1918)*, Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine, II, ANUBiH, Posebna izdanja, knj. LXXIX, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 18, Sarajevo, 1987, str. 198-199; Dževad Juzbašić, *Jezičko pitanje u austrougarskoj politici u Bosni i Hercegovini pred Prvi svjetski rat*, Sarajevo, 1973, str. 24-25.

mještenika nije se bitnije mijenjao ni u toku Prvog svjetskog rata, izuzimajući 1918. godinu i raspad Austro-Ugarske monarhije.

Godina	Broj	Procenat u odnosu na ukupan broj činovnika u BiH	Godina	Broj	Procenat u odnosu na ukupan broj činovnika u BiH
1905.	405	4,49%	1911.	399	3,51%
1906.	399	4,26%	1912.	390	2,94%
1907.	382	4,01%	1913.	390	2,93%
1908.	388	3,99%	1914.	440	3,08%
1909.	401	3,66%	1915.	462	3,20%
1910.	399	3,51%	1916.	443	3,09%

Tabela: Slovenci u bosanskohercegovačkoj upravi (1905-1916)¹⁴

Broj činovnika i namještenika Slovenaca u bosanskohercegovačkoj upravi između 1905. i 1916. godine (vidi tabelu) bio je prilično ujednačen i kretao se između 382, godine 1907. i 462, godine 1915. S obzirom da se ukupan broj zaposlenih u državnoj službi povećavao a broj Slovenaca te kategorije nije pratio taj rast, najniži i najviši procenat njihovog učešća ne podudara se sa godinama kada ih je brojčano bilo najmanje, odnosno najviše. Procentualno, njihova participacija bila je najmanja 1913. (2,93%), a najviša 1905. godine (4,49%).

Slovenci su bili brojno zastupljeni u finansijskim institucijama (računski centri Zemaljske vlade i gradskih uprava - magistrata, banaka, osiguravajućih društava, carine, poštanskih ureda, na željeznici i sl.), a ništa manje nisu bili značajni za prosvjetu u kojoj su stekli ugled kao učitelji i profesori u osnovnim i srednjim školama.¹⁵ Do Prvog svjetskog rata od 4 direktora gimnazija 2 su bili Slovenci (Davorin Nemanič i Martin Bedjanič) a od 19 profesora na tim školama 5 su bili Slovenci: Emilijan Lilek, Josip Novak, Josip Pravdić, Ivan Seunik i Jakov Žnidaršič.¹⁶

---

¹⁴ Tabela je sačinjena na osnovu izvještaja o upravljanju Bosnom i Hercegovinom od 1905. do 1916. godine.

¹⁵ Martin Grum, Društvo sarajevskih Slovenaca 1891- 1918., *Zgodovinski časopis*, Ljubljana, 1-2/1983, str. 79-92.

¹⁶ Srećko M. Džaja, Kvalifikacioni profil i porijeklo nastavnog kadra na srednjim školama u Bosni i Hercegovini u aostrougarskom razdoblju, *Migracije i Bosna i Hercegovina*, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 1990, str. 171.

Dr. Gregor Čremošnik bio je kustos a kasnije tajnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Karlo Cankar urednik lista *Hrvatski Dnevnik*, zatim sekretar u Nadbiskupiji, a poslije 1918. godine kanonik; Ignjac dr. Fludernih bio je profesor na Velikoj realci; Frank Kadunec je bio također profesor; Slavko Rečh profesor na Realki. U drugim institucijama bilježimo imena: Josip Vlah, ravnatelj Ljubljanske banke u Sarajevu, Pavel Sertič, direktor Kreditne banke, Josip Dovič, ravnatelj Električne centrale u Sarajevu. U personalnim dosijeima Zemaljske vlade spominju se i neki rudarski stručnjaci. Alojz Tajnšek (Velenje), Viktor Šikovec (Idrija), direktor rudnika u Brezi, Franc Šikovec (Idrija), Strajhar ing. Franc (Ljubljana), Burnik ing. Vlado (Idrija), Wedenig Dr. Herman (Tinje, Koruška), Galja ing. Ronald i Gostiša ing. Valentin.¹⁷

Osim institucija Zemaljske vlade i kotarskih uprava, banaka i osiguravajućih društava, osnovnog i srednjeg obrazovanja, Slovenci su također imali srazmjernog udjela u poštanskom i željezničkom saobraćaju, koji su predstavljali dva bitna dijela za normalno funkcionisanje državne uprave i sistema u cjelini.

U poštanskom saobraćaju radilo je 1879. godine 376 činovnika, namještenika i stručnih radnika, a 1918. broj zaposlenih je narastao na 1.352.¹⁸ Iako je jezičko pitanje stalno prisutno na pošti i željeznici rijetko se može utvrditi nacionalna struktura zaposlenih, ukoliko se ona izričito ne navodi u izvoru. Ako uzmemo isti kriterij za obračun Slovenaca u poštanskim uredima i poslovima 1918. godine, koji je važio u ostalim sektorima Zemaljske uprave, realno je očekivati da bi taj procenat iznosio oko 4,5 do 5% od ukupno zaposlenih u bosanskohercegovačkom PTT. To znači da su od 1.352 zaposlena njih između 60 i 70 bili Slovenci.

Bosanskohercegovačke zemaljske željeznice i njihovih 14 željezničkih radionica i Vojna pruga Dobrljin - Banja Luka zapošljavali su 1907. godine 6.623 lica, od čega su jednu četvrtinu činili činovnici, kvalifikovanih radnika je bilo 15,1%, a nekvalifikovanih nešto ispod 60%, dok su učenici činili svega 1% svih zaposlenih.¹⁹ Među činovnicima i kvalifikovanim radnicima zapošljavani su, uglavnom radnici iz Monarhije, a među nekvalifikovanim radnicima bili su pretežno domaći ljudi. Godine 1912. odnos zaposlenih na bosanskohercegovačkim zemaljskim željeznicama

---

¹⁷ *Arhiv Bosne i Hercegovine u Sarajevu, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu* (Dalje: *ABH, ZVS*), Zbirka dosijea (ZD); *Istorijski arhiv Sarajevo, Slovenski klub*, Spisak članstva Slovenskog kluba po profesijama, K 3 , br. 1

¹⁸ Milan Ljiljak, *Pošta, telegraf i telefon u Bosni i Hercegovini, II*, Svjetlost, Sarajevo, 1981, str. 222-234. Tu je iskazana struktura zaposlenih u PTT u Bosni i Hercegovini 1911. i 1918. godine.

¹⁹ Iljas Hadžibegović, *Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914. godine*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1980, str. 151.

---

bio ovakav: od 5.256 zaposlenih na domaće je otpadalo 4.278 (81%), a na doseljenike 987 (19%), dakle ni svaki peti nije bio domaći. Od doseljenika samo 311 (31,4%) nisu imali kvalifikacije, dok su kod domaćih samo 275 (6,4%) imali kvalifikacije ili su učili zanate. Kvalifikovani doseljenici na željeznici bili su većinom iz austrijske polovice. U decembru 1913. smanjuje se broj doseljenih radnika. Uglavnom su kvalifikovani i oni iz Cislajtanije čine 9,8%, a iz Translajtanije 7,4% , svega 17,3%.²⁰

Zaposlenost Slovenaca na bosanskohercegovačkim željeznicama je približno ista kao i njihovo učešće među činovnicima i namještenicima u ostalim sektorima zemaljske uprave. Prema službenim izvještajima Slovenci su 30. juna 1918. sa 222 zaposlena na bosanskohercegovačkim željeznicama činili 4,38% svih zaposlenih ili 12,23% naseljenika iz Monarhije, ne računajući Hrvate i Srbe, kojih je bilo u ovoj službi 1.815 (35,86% svih).²¹

c) Radnici

Poslije 1878. godine u iskorištavanju bosansko-hercegovačkih šuma susrele su se alpska i karpatska tradicija i iskustvo. Slovenski radnici zajedno sa austrijskim, talijanskim i njemačkim radnicima nosili su iskustvo alpske tradicije, a mađarski, rusinski i drugi radnici, karpatske.

Podstaknut sličnim motivima s kojim su do 1878. godine dovodeni slovenački radnici bio je i njihov dolazak i nakon ulaska u istu državu, samo što su oni sada bili brojniji i obuhvatali su više struka nego u prethodnom periodu.

Šumski radnici za proizvodnju hrastove duge i poslije 1878. godine vrbovani su prvenstveno u Kranjskoj i Primorskoj, ali i u drugim pokrajinama u kojima su živjeli. Nastavljala se tradicija dugara, ali sada praćena neuporedivo većim potrebama, posebno od 1886. do 1902. godine, kada je Bosna i Hercegovina učestvovala sa

---

²⁰ Isto, str. 154.

²¹ Nacionalna i konfesionalna struktura zaposlenih na bosanskohercegovačkim željeznicama 30. juna 1918. godine data je u *Upravni izvještaj bosansko-hercegovačkih zemaljskih željeznica za godinu 1917/18.*, Sarajevo, Državne željeznice Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, Sarajevo, 1920, str. 20-21. Tada je u Monarhiji bilo 77,2% katolika, grkokatolika i drugih unijatskog ritusa, 8,9% protestanata, 8,7% grčkopravoslavnih, 8,7%, Jevreja 3,9%, muslimana 1,1%; R. A. Kan, *n.d.* str. 392-393.

37% austrougarskog izvoza francuske duge.²² Kulminacija je bila u posljednjoj deceniji XIX stoljeća.

Ugljenari. Od 1887. godine u Bosni i Hercegovini su prisutni proizvođači drvenog ugljena iz Slovenije. S obzirom da je zemaljski erar, odnosno šumske uprave u Bosni i Hercegovini, imao zadatak da osigura velike količine drvenog ugljena za potrebe metalurgije među prvima bili su pozvani radnici iz Kranjske, Tirola i Italije. Za proizvodnju drvenog ugljena u šumama oko Vareša, (gdje je 1891. godine prorađila prva visoka peć), preko Kranjske industrijske družbe u Ljubljani i njenog šumskog ureda u Tauernburgu dovedena su dva iskusna ugljenara: Johan Berc i Florijan Zmitek iz Mitendorfa, koji su u oktobru 1887. godine pristupili probnoj proizvodnji drvenog ugljena. Dvije godine kasnije kod šumske uprave u Srednjem kod Sarajeva na proizvodnji drvenog ugljena radilo je 154 radnika iz Kranjske (13 odraslih i 141 maloljetnika), koji su činili 51,5% ugljenara u Srednjem.

Pod rukovodstvom glavnog akordanta u šumskoj upravi u Busovači Christiana Magnoboseea koji je rukovodio svim radovima oko sječe ugljenarskog drveta i proizvodnje drvenog ugljena, svi poslovi bili su povjereni radničkim družinama iz Kranjske, Italije i Tirola.

Iz pregleda radne snage na proizvodnji drvenog ugljena u šest šumskih uprava vidi se da su domaći radnici obavljali sječu i transport, a naprijed navedeni radnici, uglavnom Kranjci i Tirolci, zapošljavani su na proizvodnji drvenog ugljena. Oni su 1902. godine činili 65% ugljenara, 1904. - 49%, a 1906. godine 44%.

Ukupan broj svih radnika u navedenim preduzećima bio je dosta promjenljiv i pokazivao je tendenciju stalnog opadanja. Godine 1902. bilo ih je gotovo dvostruko više nego 1904, a za 1/4 veši nego 1906. godine. U ukupnoj radnoj snazi ovih preduzeća činili su 1902. godine 25%, 1904. - 21%, a 1906. svega 13%. U okolini Vareša drveni ugljen proizvodilo je 17 radnika izvan BiH, od kojih su 11 bili iz mjesta Čatež u kotaru Krško.²³

U narednim godinama, 1907. i 1908, došlo je do nestašice radnika ugljenara. Svi pokušaji da se oni dobave iz Gornje Italije i pokrajina Koruške, Štajerske i Kranjske, te sa drugih strana, ostali su bez uspjeha.²⁴

---

²² Branislav Begović, *Kapitalistička eksploatacija bosanskih hrastovih šuma u periodu austrougarske uprave sa posebnim osvrtom na manufakturnu proizvodnju i eksport programske duge*, Sarajevo, 1975, str. 262. i 356.

²³ Iljas Hadžibegović, *Postanak radničke klase*, str. 159-160, nap. 84, i nap. 88.

²⁴ *Isto*, str.160. napomena 89.

Slovenski ugljenari u Bosni spominju se i 1912. i 1913. godine kod šumske uprave u Han Kompaniji (Vitezu), gdje je radilo 26 radnika iz Štajerske, 22 iz Koruške i 7 iz Primorske.²⁵ U svim ugljenarskim pogonima u BiH radilo je svega 161 radnik izvan ove pokrajine i činili su 17% radne snage, a na osnovu izvještaja iz 1913. i 1914. godine njihov broj se još više smanjuje i oni čine svega 6% ugljenara.²⁶

Radnici u drvnoj industriji. Sa pojavom velikih šumsko-industrijskih preduzeća u Bosni i Hercegovini zaoštrilo se pitanje radne snage, ne samo na unutrašnjem tržištu nego i u onim zemljama Dvojne monarhije koje su bile izvor najboljih šumskih radnika za eksploataciju bosanskohercegovačkih šuma. Na 27. godišnjoj skupštini Kranjsko-primorskog šumskog udruženja, koja je održana 1904. godine, raspravljano je o tzv. bosanskoj opasnosti koja se nametala usljed konkurencije jeftinijeg bosanskog četinarskog drveta na mediteranskom tržištu. Osim ukazivanja na štetu koju su austrijske alpske zemlje trpjele zbog konkurencije jeftinijeg bosanskog drveta izražena je zabrinutost zbog većeg odliva radne snage iz ovih zemalja u Bosnu i Hercegovinu. U toku rasprave upozoreno je da bosanska konkurencija neposredno i posredno najozbiljnije prijeti šumskoj privredi i trgovini drvetom austrijskih alpskih zemalja i da se u budućnosti mogu očekivati još veće štete ukoliko svi faktori ne zauzmu najenergičniji stav prema ovoj pojavi.²⁷

Nešto kasnije slična upozorenja stizala su i od velikih drvno-industrijskih preduzeća u Galiciji i Bukovini, koja su se žalila austrijskom ministarstvu unutrašnjih poslova da nailaze na velike teškoće prilikom prikupljanja radne snage, jer radnici kod bosanske firme Eisler i Ortlieb dobijaju nadnice kakve austrijska industrija drveta nije u stanju da plati.²⁸

Posebno je bilo aktuelizirano pitanje sposobnog nadzornog osoblja koje se regrutiralo dijelom između Slovenaca, Italijana i Rusina, dok su većim dijelom nadzornici bili Jevreji iz Bukovine i pograničnih oblasti Ugarske. Načinom života ovi

---

²⁵ *Isto*, str. 162. napomena 96.

²⁶ *Isto*, str. 163. napomena 98.

²⁷ Vidi: *Leibecker Zeitung*, 13. septembar 1904. godine

²⁸ I. Hadžibegović, *Postanak radničke klase*, str. 164-165, napom. 104, Firma Eisler i Ortlieb u Zavidovićima od 1900. godine do I svjetskog rata zapošljavala je oko 5.000 radnika u svojim pogonima: parnoj pilani sa 26 gatera; šumsko-industrijska pruga za transport drveta i pogoni za sječu drveta. Ova parna pilana bila je tada najveća pilana na Balkanu.

ljudi nisu se mnogo razlikovali od radnika, samo su bili znatno bolje plaćeni i za nekoliko godina, svojom ušteđevinom, postajali su samostalni preduzetnici.²⁹

Slovenski i italijanski radnici važili su za najbolje i najproduktivnije radnike. Njihove su se nadnice kretale od 4-4,6 kruna, rusinski su imali 3,20 kruna, a domaći 1,60 kruna. Odnos nadnica 1:2:3 između ove tri kategorije radnika bio je uglavnom srazmjeran učinku i pouzdanosti domaćih i radnika iz alpskih i karpatskih zemalja,³⁰ s obzirom da se domaći seljak nudio firmi kada ga poljoprivreda ne zapošljava.

Kod velike firme Otto Steibeis, ujesen 1911. godine među stranim radnicima prevladavali su rusinski radnici, a zatim slijede Slovenci iz Kranjske i Nijemci iz Bavarske i Austrije,³¹ koji su bili uglavnom činovnici, predradnici i nadglednici ili majstori u firminim pilanskim i transportnim pogonima.³²

Privatni poslodavci i državna preduzeća su trebali odgovarajuću radnu snagu i, ako je nije bilo u Bosni i Hercegovini, oni su je dovodili iz drugih pokrajina Dvojne monarhije i drugih država. Ta radna snaga najviše je apsorbovana u eksploataciji šuma i drvnoj industriji, u čijim pogonima je bilo dosta radnih mjesta koje nije moglo pokriti domaće stanovništvo, posebno kad se radilo tehničkim i tehnološkim stručnjacima raznih profila i kvalifikovanim radnicima modernih zanata, koji do 1878. godine nisu postojali u Bosni i Hercegovini. U tom smislu interesantan primjer nudi i duhanska industrija u Bosni i Hercegovini. Kada je 1882. godine Fabrika duhana u Sarajevu (osnovana 1880.) otpočela proizvodnju cigareta, Duhanska re-

---

²⁹ "Orient Rundschau", Wien, br. 180 od 25. 09. 1906.

³⁰ Slovenski i italijanski radnici najduže su ostajali na šumskim radilištima. Njihove kolibe bile su u alpskom stilu, čvrsto sagrađene i prilagođene za duže stanovanje. Svaki radnik imao je svoj odvojen ležaj, a više glave nalazio se drveni kofer sa neophodnim stvarima. Rusini su pravili svoje kolibe u obliku okruglih čadarova. U kolibi promjera 8-10 m stanovalo je po 30 i više radnika. Na sredini kolibe nalazilo se ognjište iznad kojeg je stajao veliki kotao za kuhanje palente. Najslabije kolibe imali su domaći radnici koji su povremeno odlazili kući, pa su one izgledale kao improvizirana kratkotrajna skloništa. Vidi: I. Hadžibegović, *Postanak radničke klase*, str. 172.

³¹ ABH, Sarajevo, ZMF, br-217-379/1908.

³² I. Hadžibegović, *Postanak radničke klase*, str. 172.; Iako su bili najbolji i najpouzdaniji radnici, povremeno je dolazilo do sukoba šumskih radnika sa firminim predstavnicima zbog zakidanja prilikom obračuna zarada. Takav jedan slučaj zabilježila je žandarmerijska stanica u Tesliću 14. 03. 1908. godine. Grupa od oko 20 radnika većinom iz Kranjske bila je zakinu- ta za 7.424 K i 66 h. Tada se pod prijetnjom radnika šumar Arpod Koroki spasao bijegom u lokomotivu, na šta su vlasti reagovale hapšenjem 5 radnika i njihovom predajom kotarskom sudu, a ostali radnici su potjerani iz šumskih radilišta tog kotara.

žija zatražila je od Fabrike duhana u Ljubljani (osnovana 1870.) da joj pošalje nekoliko radnica koje dobro znaju sve faze proizvodnje cigareta, i jednog kvalifikovanog knjigovesca. Proizvodnja cigareta štop-metodom bila je najveći pogon u ljubljanskoj fabrici i ona je uživala dobar poslovni ugled. Njeni radnici razumjeli su bosanski jezik, pa je Duhanska režija željela da pozvani radnici provedu nekoliko nedjelja u Fabrici duhana u Sarajevu sa zadatkom da domaće radnice uvedu u sve faze proizvodnje cigareta.³³

Molbi Duhanske režije je udovoljeno i Fabrika duhana iz Ljubljane uputila je četiri radnice u Sarajevo. One su osposobile 14 sarajevskih radnica za proizvodnju cigareta na malim ručnim spravama koje su omogućavale svakoj radnici izradu 800 cigareta dnevno.³⁴

Rudari i metalurzi. Starim načinom eksploatacije željezne rude, soli i nešto mrog uglja za potrebe domaćinstava iscrpljivala se, posljednjih decenija osmanske vladavine, čitava rudarska aktivnost domaćeg stanovništva. Ljudsko iskustvo sticano stoljećima i povezivano sa tradicijom sjajnih saskih rudara ostalo je u naslijeđe privrednicima iz Austro-Ugarske. Domaći rudari, metalurzi i solari nastavljali su tradiciju svoga zanimanja, ali, u prvi mah, oni nisu dolazili u prvi plan. Rudna bogatstva Bosne i Hercegovine predstavljala su značajan ekonomski motiv okupacije, pa je njihovo iskorištavanje zahtijevalo savremen tehničko-tehnološki pristup. Za takav rad bilo je neophodno obezbijediti dovoljan broj iskusnih stručnjaka iz Monarhije. Osim radnji koje su u tom pravcu preduzimali Zajedničko ministarstvo finansija i Zemaljska vlada za BiH kod odgovarajućih privrednih krugova u Austriji i Mađarskoj i štampa je sa svoje strane potpomagala čitav poduhvat, opisujući svoju novostečenu pokrajinu kao bogatu, egzotičnu i neotkrivenu zemlju. Već 4. septembra 1879. godine Zajedničko ministarstvo finansija izvijestilo je Zemaljsku vladu u Sarajevu da se javilo 39 stručnjaka za predstojeće istražne rudarske radove u Bosni i Hercegovini. Oni su zajedno sa izvjesnim brojem iskusnih i probranih rudara, također iz Monarhije, imali zadatak da rukovode istraživačkim radovima i otvaranjem prvih rudnika u područjima koja su ranije bila poznata po svom rudarstvu. U toku septembra 1879. i narednih mjeseci stizale su u Sarajevo povoljne vijesti o ponudama iskusnih rudara.

---

³³ ABH, Sarajevo, ZMF, broj 2665/BH, 1882.

³⁴ Vidi: *Spomenica proslave 50-godišnjice Fabrike duhana Sarajevo*, Sarajevo, 1930, str. 12. Nakon uvođenja monopola duhana u Carigradu 1872, a u Bosni 1875. u Sarajevu su osnovane dvije manufakturne radionice za preradu duhana.

Udruženje za industriju uglja u Beču izrazilo je 5. septembra 1879. spremnost da jedan dio svojih iskusnih rudarskih radnika iz revira u Hrastniku pošalje u Bosnu, a nešto kasnije to isto učinio je i rudnik iz Idrije. Rudari ovog čuvenog rudnika tražili su da im se osigura takva zarada kojom će moći zadovoljiti svoje normalne potrebe i izdržavati porodice koje ostanu u Idriji. Oni su također tražili da se njihov boravak u Bosni tretira kao dvogodišnji dopust i da im porodice ostanu u smještajnim i drugim uslovima koje su imali prije odlaska u Bosnu. Zemaljska vlada nije bila u prilici da se mnogo pogađa pa je rudarima ponudila veoma povoljne uslove. Ona je 23. septembra 1879. godine saopštila Zajedničkom ministarstvu finansija da su joj potrebni iskusni i povjerljivi rudari (nadglednici i kopači rude) koji poznaju jedan slavenski jezik, s obzirom da im predstoji obaveza da domaće ljude osposobe za rudarsko zanimanje. Za njihov rad Vlada im obezbjeđuje nadnice od 5 forinti za nadglednike i 3 forinte za kopače rude, a isto tako se obavezuje da će svakom rudaru obezbijediti putne troškove prilikom dolaska u Bosnu i povratka kući. U vrijeme istražnih radova rudari će stanovati u privatnim kućama, a kada otpočne eksploatacija, rudnici će podizati radničke kuće.³⁵

Pošto su uslovi Zemaljske vlade bili potpuno prihvatljivi, narednih mjeseci stiglo je u Bosnu nekoliko manjih grupa rudara. Oni su bili raspoređeni na istražne radove u području Kreševa, Fojnice, Vareša i Zenice. Sredinom novembra 1879. godine, Zemaljska vlada u Sarajevu tražila je da joj se pošalju Pravila bratinske blagajne u Idriji, jer se u Bosni nalaze 22 rudara iz ovog rudnika.

U januaru 1880. godine šef Zemaljske vlade informirao je Zajedničko ministarstvo finansija o toku radova u novoootvorenom rudniku u Kreševu i istakao da se dobro plaćeni dovedeni radnici nedovoljno zalažu pa je predložio da se u rad mogu primati i domaći, jeftiniji radnici. Ministar se složio s prijedlogom o zapošljavanju jeftine domaće radne snage, jer će se time brže i zamašnije razvijati rudarstvo u ovoj pokrajini. S obzirom da su se istražni radovi obavljali tamo gdje je bila duga rudarska tradicija, radnoj snazi nije bilo potrebno mnogo dopunskog obrazovanja. To pokazuju izvještaji rukovodioca rudnika u Kreševu od 12. aprila 1880, u kojima se predlaže da se domaćim rudarima povisi nadnica i da se za nadglednike jednog radilišta postave 4 domaća iskusnija rudara. Šef Zemaljske vlade je odbio oba prijedloga s obrazloženjem da se za tako kratko vrijeme nije mogla utvrditi njihova vrijednost i sposobnost, te da u cilju rentabilnosti poslovanja treba što duže odlagati povećanje nadnica domaćim radnicima, koji će zbog skupih stranih radnika (rudara) biti glavni nosioci rudarske proizvodnje.³⁶

---

³⁵ I. Hadžibegović, *Postanak radničke klase*, str. 175-176.

³⁶ *Isto*, str. 176-177

Već sa počecima moderne proizvodnje željeza u Bosni i Hercegovini Slovenci su takođe uzeli učešća i stalno su prisutni u metalurškim centrima Varešu i Zenici. Ovdje navodimo primjer podizanja prve visoke peći u Pokrajini (Vareš 1890.). Njeno je šamotiranje izvršilo osam slovenačkih stručnjaka, svi odreda rodom iz Kranjske, zaposleni kod Rudarske kompanije Alpina Montangesellschaft iz Schwechata.³⁷

Osim Zemaljske vlade u istražnim rudarskim radovima značajnu ulogu imala je od početka i Rudarska zadruga "Bosnia", koja se u ovoj pokrajini bavila iskorištavanjem ruda obojenih metala. Za svoje rudarske pogone ona je obučavala domaće ljude i u tom poslu koji se povoljno odvijao vidjela je značajnu okolnost za rentabilno poslovanje, ali se nije mogla odreći usluga iskusnih stranih radnika i stručnjaka. "Bosnia" je 6. marta 1881. godine, na prijedlog Zajedničkog ministarstva finansija, dala pristanak da njeni rudarski radnici koji su dovedeni iz Idrije na dvogodišnji rad u Bosnu ostanu i poslije ugovorenog roka koji im ističe 5. oktobra 1881. Ova firma ja u svojih 6 pogona, 1883. godine zapošljavala 3 rudarska inženjera, 4 rudarska nadglednika, 1 rudarskog praktikanta i 240 radnika.³⁸

Iz navedenih primjera vidi se da su za istražne rudarske radove i početke modernog rudarstva i metalurgije u Bosni i Hercegovini bili angažirani stručnjaci i iskusni rudari iz Monarhije, koji su postepeno uvodili u posao domaće ljude prvenstveno one koji su se ranije bavili tradicionalnim rudarstvom i imali kraći put do moderne radne snage u toj oblasti. Mada se ne može utvrditi tačan broj Slovenaca u ovim kao ni drugim poslovima, oni su se među prvima stavili na raspolaganje Zemaljskoj vladi i Rudarskoj upravi u Bosni i Hercegovini. Bila je dragocjena stručna pomoć inženjera, nadglednika i iskusnih kopača iz rudnika u Idriji, Hrastniku i dr., pa se mogu smatrati promotorima modernog rudarstva i metalurgije, zajedno sa drugim stručnjacima iz Monarhije koji su tada došli u Bosnu i Hercegovinu.

Gledano u cjelini, led su probijali radnici na proizvodnji hrastove duge za burad, broskog poda i kratko potaše za industriju stakla i drugih proizvoda, a nakon 1878. godine, također, veliki broj dugara, drvosječa, transportnih i pilanskih radnika, ugljenara, rudarskih stručnjaka i iskusnih kopača rude, a kasnije i metalurzi.

---

³⁷ 1. Kristan Jakob, (rođ.1861.) u Radmannsdorf-u, Krain.; 2. Besmann Franz (1863.), Vormarkt; 3. Anderle Franz (1857.) Smokusch, Bresnitz; 4. Ambrozić Martin (1860), Vellah, Velden; 5. Archer Johann (1865), Vizmarje, St. Veit; 6. Beraus Franz (1869), Smokusch, Bresnitz; 7. Noc Anton (1871), Moste, Bresnitz; 8. Petnar Lorenz (1851), Potham, Gorjach, ABH ZMF br. 9021. BH 1890.

³⁸ *Geschäfts-Bericht der Gewerkchaft "Bosnia" für das Jahr 1883, Wien, 1884, str. 6-9.*

S obzirom da se ne može utvrditi tačan broj radnika Slovenaca u Bosni i Hercegovini na posredne zaključke o njegovim razmjerama upućuju i podaci o njihovom učešću u radničkim udruženjima. Slovenačkih radnika organizovanih u socijaldemokratskom smjeru bilo je 300 ili 4,9 % svih članova Glavnog radničkog saveza. U Savezu građevinskih radnika bilo je 160 Slovenaca što upućuje na njihovo brojno prisustvo u ovoj djelatnosti.³⁹ Oni čine 9,65 % svih Slovenaca u Bosni i Hercegovini 1910. godine. Ako se ovima doda još oko 50 slovenačkih radnika, sitnih preduzetnika i nižih činovnika organiziranih u organizaciji radnika Hrvata, ukupan procenat Slovenaca u radničkim udruženjima iznosi preko 11 %. Među činovnicima i namještenicima 1910. svaki osmi je bio Slovenac, a u isto vrijeme je u radničkim i njima sličnim zanimanjima radio svaki deveti. Može se pretpostaviti da je broj slovenačkih radnika u Bosni i Hercegovini bio znatno veći od navedenog, jer su ovo samo oni koji su bili organizovani u socijalističkim i kršćansko-socijalnim radničkim udruženjima, koja sigurno nisu obuhvatala brojne sezonske kao ni izvjestan broj stalnih radnika.

d) Preduzetnici

U Bosni i Hercegovini bio je nastanjen i veliki broj poslovnih ljudi. Među njima prednjače razni preduzetnici, zanatlije modernih zanata i trgovci. Već 1884. godine zabilježeno je 346 zanatlija i 360 trgovaca. Godine 1907. doseljenici su bili vlasnici 3.957 ili 6,98 % svih radnji u Bosni i Hercegovini. Među njima je 1.406 iz austrijske, 2.079 iz ugarske polovine i 472 iz drugih država. Pred Prvi svjetski rat (1913.) broj privrednika doseljenika povećao se na 4.924 ili 9,8 % svih privrednika u Pokrajini, od kojih je 2.203 iz austrijske, 2.127 iz ugarske polovine i 594 iz drugih država⁴⁰.

Značajnu socijalnu grupu Slovenaca u Bosni i Hercegovini činili su zanatlije i sitni preduzetnici. Bili su prilično brojni, mada je teško ustanoviti njihov približno tačan broj kao i ekonomski značaj i njihovu finansijsku snagu. Neki od njih su raspolagali malim kapitalom dok su drugi, opet, ulagali veća sredstva i spadali u kategoriju krupnijih preduzetnika. Kao prvi primjer značajnijeg ulaganja navodimo A. Gerdouča, prvog uspješnog vlasnika pivare u Bosni i Hercegovini. Inače, prvu fabriku piva u Bosni i Hercegovini podigao je 1864. godine Jozef Feldbauer u Kovačićima kod Sarajeva. Ovaj pivarski prvijenac trajao je samo dvije godine. Sa pivarom, koju je podigao u Lukavici kod Sarajeva, nije uspio ni Risto Radulović iz Ljubinja (Hercegovina). I on je nakon dvije godine prekinuo proizvodnju. Prvi uspješni vlasnik pivare bio je pomenuti Slovenac Gerdouč, koji je 1870. godine podigao pi-

---

³⁹ I. Hadžibegović, *Postanak radničke klase*, str. 328-333.

⁴⁰ *Isto*, str. 114-115.

varu u Kovačićima i uspješno poslovao kako do okupacije 1878. godine tako i poslije nje⁴¹. Sarajlije su u većim skupinama išle tamo na izlet, a od društava posebno su se isticali tipografi. Od Gerdouča je ovu pivaru kupio 1890. godine Čeh Kružek i od tada se zvala “Češka pivara”.⁴²

Vlasnik hotela “Pošta” u Sarajevu, koji se tada zvao “Kaiser Krone”, za vrijeme austrougarske vladavine bio je Slovenac Franjo Poznič. On je bio jedan od slovenačkih aktivista i osnivača Slovenskog kluba 1910. godine.

Konzorcium Pinter i Florion iz Krainburga, 1905. godine, traži koncesiju za korištenje vode Neretve, na lokalitetu “Skakala” kod Mostara, za proizvodnju električne energije.⁴³ Slovenci su svoj kapital ulagali i u podizanje pilana, a kao primjere navodimo Lokara Franca, vlasnika pilane u Višegradu, i Pogoreleca Petra, preduzetnika koji je svoju pilanu podigao u Fojnici.⁴⁴

Karakterističan primjer zajedničkog ulaganja Slovenaca i domaćih preduzetnika je onaj iz 1911. godine. U februaru te godine Šerif-beg Filipović, trgovac i vlasnik manje pilane iz Ključa, pristupio je pripremama za pretvaranje svog inokosnog preduzeća u javno trgovačko društvo. U njega su pored Filipovića ušli, kao suvlasnici, Ivan Hribar, direktor Ljubljanske banke, Franc Tomac iz Ljubljane i Danilo Dimović, advokat iz Sarajeva. Novoosnovano preduzeće registrovano je kod Okružnog suda u Bihaću pod nazivom “Šerif-beg Filipović i drugovi - trgovina drvetom u Ključu”. Radilo je sve do 1918. godine.⁴⁵

e) Poljoprivrednici

Među austrougarskim doseljenicima u Bosni i Hercegovini zanimljivu socijalnu grupaciju čine seljaci-kolonisti. Njih je do Prvog svjetskog rata zabilježeno oko 30.000. Najbrojniji su Poljaci i Nijemci, kojima su od ukupno 38 kolonija pripadale 23, dok su Mađari i Slovenci pokazivali malo interesovanja za grupno naseljavanje

---

⁴¹ Hamdija Kreševljaković, *Izabrana djela*, IV, Prilozi za političku istoriju Bosne i Hercegovine u XVIII i XIX stoljeću, Veselin Masleša, Sarajevo, 1991, str. 248.

⁴² *Isto*.

⁴³ ABH, Sarajevo, ZMF, br. 4.844/BH, 1903. i 7.025/BH, 1905.

⁴⁴ ABH, Sarajevo, ZVS, šifra 173, br. 222.049/1906, 85.407/1905. i 139.779/1906.

⁴⁵ Branislav Begović, *Razvojni put šumske privrede u Bosni i Hercegovini u periodu austrougarske uprave (1878-1918) sa posebnim osvrtom na eksploataciju šuma i industrijsku preradu drveta*, ANUBiH, Djela, knj. LIV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 31, Sarajevo, 1978, str. 128-9.

u Bosni i Hercegovini.⁴⁶ Naseljavanje kolonista bilo je praćeno državnom brigom i potpomagano različitim materijalnim povlasticama kao što su: Besplatna dodjela državne zemlje, oslobađanje od poreza 5 ili 10 godina, dodjela besplatnog građevinskog i ogrevnog drveta iz državnih šuma i pomoć pri nabavci stoke i sjemena.

Glavni punktovi gdje su naseljavani strani seljaci bili su u sjeverozapadnoj Bosni u kotarevima Bosanske Gradiške, Banjaluke i Prnjavora, zatim u sjeveroistočnoj Bosni oko Dervente i Bijeljine, te oko Zvornika i u Hercegovini oko Konjica.

Slovinci su do Prvog svjetskog rata imali samo jednu koloniju, koja je nastala 1895. godine u naselju Ralutinac u kotaru Prnjavor. Sačinjavalo ju je 10 porodica (doseljenih iz Friaul-a), koje su 1904. godine po domaćinstvu plaćale 53,22 kruna glavnog poreza desetine. Uzgajali su žitarice: pšenicu, ječam, zob, grah i kukuruz. Sijali su djetelinu i kosili sijeno. Od voća su gajili crnu i bijelu šljivu, jabuke, kruške i trešnje, a od povrća: mnogo krompira, kupus, luk (crveni i bijeli) i tikve.⁴⁷ Prema popisu iz 1910. godine u naselju Ralutinac upisana su 72 Slovenca i 7 pravoslavnih. Inače Prnjavor je te godine imao 88 osoba sa slovenačkim maternjim jezikom, od kojih je njih 57 bilo sa zemaljskom pripadnošću Bosne i Hercegovine, dok je 31 osoba imala austrijsko državljanstvo.

U kotaru Bosanski Novi na kompleksu Dombrave godine 1905. zabilježena je jedna slovenačka porodica, koja je doselila 1900. Bilo je još Slovenaca poljoprivrednika, ali oni nisu živjeli u kolonijama, nego raštrkani u grupama od jedne do pet porodica u kotarevima pogodnim za poljoprivredu.

* * *

Prije i poslije 1910. godine Slovenci su predstavljali heterogenu socijalnu grupaciju koja je bila integrisana u više gradova i regija Bosne i Hercegovine sa naglaskom na najveće gradove. To se jasno vidi po njihovoj rasprostranjenosti u kotarevima i mjestima u Bosni i Hercegovini 1910. godine.

Poslije 1910. godine Sarajevo je prednjačilo kao zemaljski glavni grad i središte administracije, vojske, privrede, školstva, te kao najveća saobraćajna raskršnica. Poslije Sarajeva sa 789 Slovenaca, slijede Banja Luka (201), Tuzla (186), Zenica (197), Mostar (100), a zatim Tešanj (130), Bosanski Petrovac (142), Žepče (73) - centri eksploatacije i prerade drveta; Prnjavor (88), Banja Luka (Seoski kotar), Pri-

---

⁴⁶ *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und Herzegowina*, 1913, str. 51.

⁴⁷ ABH, Sarajevo, ZVS, Šifra 214, 12/4/1905. Da li je bilo još porodica Slovenaca ne zna se, jer su navedene samo one koje su 1904. godine plaćale desetinu. One koje su došle kasnije nisu navedene, što znači da nisu počele plaćati porez, odnosno da nemaju ljetinu.

jedor (76), Derventa (119), (seljaci-kolonisti), te Zenica, Tuzla i Visoko (Breza i Kakanj), Vareš (rudari i metalurzi).

U 17 navedenih kotareva i gradova bilo je 1910. godine smješteno 2691 ili 86,7% svih Slovenaca u Bosni i Hercegovini. Svaki navedeni grad ili kotar nosio je određene karakteristike socijalne strukture Slovenaca u ovoj zemlji. Pripadali su poljoprivrednicima, šumskim radnicima, rudarima, metalurzima, ugljenarima, industrijskim i zanatskim radnicima a zatim vojnicima i drugom osoblju sigurnosti, činovnicima i namještenicima raznih struka u državnoj službi i privatnim preduzećima i kancelarijama.

III Razdoblje između dva svjetska rata (1918-1941)

Prvi svjetski rat i mobilizacija u vojsku velikog broja bljudi iz Bosne i Hercegovine, gubici na ratištima, te od gladi i epidemije u zadnjim godinama rata, znatno su utjecali na demografska kretanja u zemlji. Dodatno na te odnose djeluje ishod Prvog svjetskog rata, raspad Habsburške monarhije i stvaranje nacionalnih država na njenim bivšim teritorijama: Austrije, Čehoslovačke, Poljske, Mađarske i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Kraljevina SHS/Kraljevina Jugoslavija bila je izuzetno heterogenog geografskog, etničko-nacionalnog (jezičkog), vjerskog, ekonomskog, socijalnog i političkog sastava. U tek završenom ratu razvijeni sjever i manje razvijeni jug bili su suprostavljeni na ratištima dva zaraćena svjetska bloka. Sve te činjenice izbile su na površinu već u prvim (prelaznim) godinama. Bosna i Hercegovina našla se u središtu tog vrtloga, između dva različita pola ove države, njenog sjevera i juga. Osim općih, jugoslavenskih, ona je nosila i breme vlastitih teškoća i kontradikcija.

Agrarna reforma, provedena na račun većine muslimanskih zemljoposjednika, obilježila je društveno-ekonomski početak 70-godišnjeg jugoslavenskog perioda Bosne i Hercegovine. Ona je obuhvatila 1,2 miliona ha zemlje koju je dobilo 250.000 pretežno bivših srpskih zakupnika (čifčija), beglučara, bezemljaša, dobrovoljaca, invalida i dr.

Drugi međaš bila je svjetska ekonomska kriza, koja je u Bosni i Hercegovini trajala od sredine 20-ih do sredine 30-ih godina, sa kulminacijom 1932. godine.

U Bosni i Hercegovini izostala je smišljena i konzistentna državna privredna politika, što je ovu pokrajinu vodilo u krizna stanja, koja su još više pojačana diktatorom i pomenutom teritorijalnom podjelom, te političkim pregovorima o novoj podjeli Bosne i Hercegovine, upriličene Sporazumom Cvetković-Maček 26. VIII 1939. godine.

* * *

Slovinci su u doba prve (inicijalne) industrijalizacije Bosne i Hercegovine bili element razvoja u Bosni i Hercegovini. Između dva svjetska rata to se nastavlja, ali na drugi način. Nakon raspada Habsburške monarhije Slovenija i Bosna i Hercegovina ostale su u istoj državi. To je Slovincima dalo novu priliku da u ovoj pokrajini prihvate ona radna mjesta i one pozicije koje su ranije zauzimali Nijemci, Mađari, Česi i Poljaci, koji su se nešto milom nešto silom iselili iz Bosne i Hercegovine poslije 1918. godine. Njihovo prisustvo bilo je nezaobilazno u prelaznom periodu (1918-1921), kada su u svim sektorima državne uprave ostajala upražnjena radna mjesta koja nisu mogli popunjavati domaći ljudi. Oni su imali zadatak - da u upravi, vojsci, žandarmeriji i policiji, na željeznici i poštama, carinama i bankama, sudovima, osiguravajućim društvima, obrazovanju, nauci i kulturi, a posebno u rudarstvu i metalurgiji i sječi i preradi drveta - podstaknu domaći razvitak. U ovom razdoblju počela je koncentracija Slovenaca u 5 gradskih centara koji su nosioci razvoja u Bosni i Hercegovini: Sarajevu, Banjoj Luci, Mostaru, Tuzli i Zenici. Od ranijih 6 okružnih (regionalnih) središta dva gube korak sa najrazvijenijima. Iz tog kruga postepeno ispada Bihać, a umjesto Travnika privredno i demografski jača Zenica, koja je privlačila i prihvatila sve veći broj Slovenaca.

Broj i rasprostranjenost Slovenaca u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata raste. Popisi stanovništva iz 1921. i 1931. godine pokazuju da je Slovenaca 1921. godine za 1.574 ili za 50,64% više nego 1910. i da je njihova najveća koncentracija i dalje bila u Sarajevu sa okolinom. Ono je 1910. imalo 1.047 Slovenaca, a 1921. već 1.333, da bi 1931. g. dostigao 1.584, što za dvadesetgodišnji period čini 507 lica ili 48,4%. U okolini Sarajeva, u kotaru Visoko sa rudnicima u Brezi i Kaknju, u ovom periodu povećava se broj slovenačkih rudara i drugih sa 80 na 198 ili za 147,5%. U gradu i kotaru Banja Luka u ovom razdoblju zabilježen je također stalan i znatan porast Slovenaca. U 1931. godini u odnosu na 1910 on je uvećan za 411 (sa 201 - 394 - 612) ili za 204%. Tuzla nije tako napredovala, ali je i ona bilježila povećanje za 49,4%. Zenica je svojom novom industrijom, rudarstvom i metalurgijom i dalje privlačila Slovence i stalno održavala njihov relativno visok broj. U njoj je povećanje za jednu petinu u odnosu na 1910. godinu (197 - 265 - 234). Mostar je bilježio nesumnjiv razvoj i brzi porast Slovenaca sa 100 na 331 što čini porast u ovom razdoblju od 231%.

U 17 kotareva i gradova, koji su bili karakteristični za socijalnu strukturu Slovenaca u Bosni i Hercegovini, bilo je 1910. godine smješteno 2.691, 1931. godine 3.576 Slovenaca, a najviša tačka je 1921. godine, kada ih je bilo 3.604, tj. 77% svih Slovenaca u Bosni i Hercegovini. Svaki od njih, ili nekoliko njih zajedno, nosili su specifična privredna i socijalna obilježja. U njima su Slovenci pripadali poljopri-

vrednicima (Prnjavor, Banja Luka, Derventa i dr.), rudarima i metalurzima (Zenica, Kakanj i Breza, Tuzla, Kreka, Vareš i Ljubija), radnicima na eksploataciji i preradi drveta (Tešanj i Teslić, Žepče i Zavidovići, Bosanski Petrovac i Ključ, Drvar i dr.), činovnicima i namještenicima, uglavnom u okružnim i kotarskim središtima i većim gradovima (Sarajevo, Mostar, Banja Luka, Tuzla i Zenica). Tu su također, koncentrirani industrijski i zanatlijski radnici, finansijski stručnjaci, prosvjetno osoblje, saobraćajni (željeznički i poštanski) službenici i namještenici.

Prezentirani podaci pokazuju da su Slovenci prema dva kasnija popisa, uglavnom, i dalje najprisutniji u onim gradovima i kotarevima koji su i ranije za njih bili najprivlačniji. To jasno pokazuje da se u privrednoj i socijalnoj strukturi zemlje nije ništa posebno izmijenilo. Promjena državnog okvira i čitav taj period do Drugog svjetskog rata nisu donijeli privredni razvoj koji bi učinio značajna pomjeranja stanovništva i radne snage iz poljoprivrede u industriju ili njen transfer sa sela u gradove. Nešto na značaju dobijaju Brčko i Bijeljina dok se za Slovence smanjuje značaj Travnika, Bosanskog Petrovca, Bihaća, Ključa i Konjica.

Ipak se čini da je došlo do izvjesnog pomjeranja u rasprostranjenosti Slovenaca u navedenim područjima. U odnosu na 1910, prisustvo Slovenaca u njima je manje za 9,4% godine 1921, a 1931. godine, u odnosu na 1921, porast iznosi 3,1%, što u odnosu na 1910. još uvijek čini manjak od 6,3%. Ovo se može objasniti time što su određena mjesta u kojima su Slovenci participirali, iz različitih razloga (ekonomskih, političkih i dr.) postala za njih manje atraktivna. Broj Slovenaca u kotaru Prnjavor (poljoprivrednici) opao je 1931. u odnosu na 1921. sa 108 na 12, u Bosanskoj Dubici sa 65 na 5, u Bosanskoj Gradiški sa 53 na 31, u Tešnju i Tesliću sa 177 na 34, u Gradačcu sa 56 na 10, u Derventi sa 158 na 70, u Kotor Varoši sa 42 na 4, u Bosanskom Petrovcu sa 30 na 1. Na ovo opadanje utjecala su sezonska zapošljavanja na sječi šume, u građevinarstvu i poljoprivredi i sl. U Travniku broj Slovenaca u ovom razdoblju stalno opada, sa 174 (1910.) na 143 (1921.), pa na 63 u 1931. godini. Kotar Bosanski Novi imao je 91 Slovenca, u gradu je živjelo 24, Dobrljinu 10, Lješljanima 37, Kuljanima 9, Devetacima 10, Bosanskoj Kostajnici 9 (u gradu 5, u Bukovici Katoličkoj 4). U Kotor Varoši bila su smještena 42 Slovenca, od kojih su se 32 nalazila u selu Maslovaru, gdje se eksploatirala rimska željezna troska. Ona je zamjenjivala željeznu rudu, jer je prvom preradom istaljeno samo 50% željeza. Kotar Prijedor imao je 114 Slovenaca, uglavnom smještenih u užem području kotara: u gradu 69, Ljubiji Katoličkoj 15, Čirkinpolju 15 i Brežičanima 6. Boravak Slovenaca u ovom kotaru bio je uglavnom vezan za eksploataciju željezne rude u Ljubiji, i širem području kotara.

Za naseljavanje slovenačkih poljoprivrednika u Bosni i Hercegovini nakon 1918. godine odnosi nisu bili povoljni jer se od 1917, kada se nazirao ishod rata, među ko-

lonistima stvorilo raspoloženje za povratak u domovinu. Iako slovenački poljoprivrednici nisu bili "stranci" u novoj državi, oni su preživjeli prvi popis od 31. januara 1921. Tada ih je u kotaru Prnjavor zabilježeno 108, što je za 20 više nego 1910. godine: u Ralutincu 77(71,3%), jedinog koloniji slovenačkih seljaka - kolonista u Bosni i Hercegovini. Oni nisu uspjeli da se održe i u kriznim vremenima, pa ih je 1931. godine ostalo svega 12. U gradu Prnjavoru bilo ih je 10, Kobašu 10 i Glogovcu 3, te 8 raštrakanih po selima sa 1 do 3 osobe. Nešto slično događalo se u derventaskom kotaru gdje je u prvim godinama Kraljevine SHS porastao broj Slovenaca za 40 (34%), a u narednoj dekadi (do 1931.) njihovo prisustvo se više nego prepolovilo.

O stavu nove vlasti u Bosni i Hercegovini prema seljacima-kolonistima iz drugih krajeva Jugoslavije govori odgovor Zemaljske vlade na zahtjev slovenskog društva *Dobrodelnost* iz Ljubljane za naseljavanjem Slovenaca u druge dijelove Kraljevine SHS. Naime, ovo društvo je 16. juna 1920. tražilo odgovor od Povjereništvu za agrarnu reformu u Sarajevu, o tome "...koliko i kakve zemlje moglo bi se u pojedinim krajevima dobiti za naseljavanje"? Društvo se bavilo raznim socijalnim problemima, a naročito je željelo da pomogne svojim zemljacima Slovencima da se usele u slabo naseljene krajeve Kraljevstva SHS, pa je pristupilo prikupljanju informacija o raspoloživim površinama - pod kojim uslovima, po kojim cijenama se mogu kupiti ili dobiti, da li je zemlja prikladna za obrađivanje, da li se uz to može podići industrija, da li je zemlja u rukama države ili zemljoposjednika koji je žele prodati. Društvo je željelo da osnuje novčani zavod koji bi ove poslove finansirao. Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu negativno je odgovorila na postavljena pitanja o kolonizaciji.⁴⁸

* * *

Prema prvom jugoslavenskom popisu u Bosni i Hercegovini 1921. broj Slovenaca porastao je za 1.574 (50,64%) u odnosu na 1910. godinu. Kao što je to bio slučaj i za vrijeme austrougarskog perioda raspored Slovenaca u Bosni i Hercegovini odrazio je prelazak u novi državni okvir okrenut južnoslavenskom prostoru. Slovenaci su ulazili u prazan prostor, na kojem su se ranije nalazili brojni doseljenici koji su se u prvim godinama jugoslavenske države, nešto milom, nešto silom iselili. I dalje su za Slovence bila atraktivna gradska i privredna središta koja su za njih bila otvorena u prethodnom periodu. To su, prije svega, urbana središta koja su nudila najviše mjesta za slovenačke doseljenike heterogene socijalne strukture. Prema njihovoj rasprostranjenosti u međuratnom periodu, vidi se da ih ima dosta izvan gradskih sre-

---

⁴⁸ ABH, ZVS, Br.100 393, šifra 166 102/16.

dišta, jer se u gradovima ne vrši industrijalizacija, nego se ostalo pri ranijim dometima. Sada u prvi plan dolazi eksploatacija šumskih bogatstava - industrijska i malopilarska prerada drveta - ostala industrija, rudarstvo i metalurgija, te zapošljavanje u vojsci, žandarmeriji i policiji, saobraćajnoj infrastrukturi (PTT, željeznice i putevi), prosvjeti, trgovini, ugostiteljstvu i zanatstvu.

IV Period poslije Drugog svjetskog rata (1945-1991)

Prvi podaci o socijalnoj strukturi Slovenaca u Bosni i Hercegovini poslije Drugog svjetskog rata utvrđeni su popisom stanovništva od 15. marta 1948. godine. Tada su *službenici i namještenici* bili njihova najbrojnija socijalna skupina. Bilo ih je zajedno sa članovima njihovih domaćinstava 2.010 ili 46,3%. Oni su prirodom svog posla, uglavnom bili vezani za najveća gradska središta, među kojima prednjači glavni grad Sarajevo sa 835 ili 42,4% Slovenaca zaposlenih u ovoj socijalnoj grupi. Na drugom mjestu je Banja Luka sa 202 osobe, koje čine 10%, zatim slijede Zenica sa 183 (9,1%), Tuzla sa 146 (7,3%) i Mostar sa 94 (4,7%) ove socijalne grupe u Republici.

U ovih pet gradova sa njihovih pet seoskih kotareva bilo je zaposleno 1.480 ili 73,5% svih slovenskih aktivnih službenika i namještenika u Bosni i Hercegovini. Dakle, na sve preostale gradove i kotareve otpadalo je samo nešto više od jedne četvrtine.

Radnici i učenici u privredi bili su druga po brojnosti socijalna grupacija, koja je kao i prethodna bila razmještena u najvećim gradovima. Sarajevo je ponovo ispred drugih gradova i kotareva sa 396 ili 30,4%. U Banjoj Luci ih ima 197 ili 15,1%, u Zenici 188 ili 14,5%, a u Tuzli 135 ili 10,4%. Ova četiri grada sa svojim neposrednim okruženjima davala su ukupno 916 ili 70,4% svih slovenskih radnika i učenika u privredi u Bosni i Hercegovini. Oni istovremeno čine 30% Slovenaca u Bosni i Hercegovini.

Poljoprivrednici su bili po brojnosti na trećem mjestu, iza službenika i namještenika, radnika i učenika u privredi. U ovoj socijalnoj skupini izvršena je klasifikacija po veličini posjeda i statusu. Ukupno je u njoj bilo 392 lica, od kojih je privrjeđivalo 276 ili 70,4%, a izdržavano 116 ili 29,6%. Sa 2 do 10 ha i više bilo je ukupno 211 poljoprivrednika koji privrjeđuju prema 65 koji su bili bez zemlje ili su imali posjed do 2 ha. Prvi su izdržavali 98 lica, a drugi svega 18 lica, što upućuje na zaključak da su oni većinom bili neoženjeni i bez porodica.

U tuzlanskom srezu najviše Slovenaca bilo je zaposleno u *rudarstvu i industriji*. U rudniku Banovići 66, Živinicama 32, Lukavcu 27 i Poljani 10, a u gradu Tuzli

178. U vareškom kotaru od 36 Slovenaca u Varešu je živjelo 13, a u Varešu-Majdanu 20. U kotaru Visoko od 198 Slovenaca u gradu je živjelo 20, a u rudarskim naseljima bilo je smješteno 161 Slovenac, od čega u Kaknju 104 i Brezi 57. Svi preostali Slovenci iz ove grupe, njih 99, bili su raštrkani u 21 kotaru (od toga u seoskom kotaru Tuzla 10, a isto toliko u kotaru Stolac i 11 u kotaru Travnik).

Zanatlije i trgovci nisu bili brojna socijalna skupina Slovenaca u ovoj Republici. Bilo ih je 15. marta 1948. godine ukupno 142 raspoređena po već ustaljenom primjeru. Sarajevo (grad) sa 41 i Banja Luka (grad) sa 35 imali su zajedno 53,5% svih slovenskih zanatlija i trgovaca u Bosni i Hercegovini, a ostatak od 66 raspršen je u 22 kotara, od 1 do 5 osoba ovih zanimanja.

Slobodne profesije, privatnici i nepoznato čine malobrojnu grupu od 58 osoba, od kojih je 21 smještena u Sarajevu, 8 u Banjoj Luci, po 5 u gradovima Derventi i Varešu, a ostatak od 19 lica ove grupe nalazio se u 12 mjesta, uglavnom po jedna ili dvije osobe.

Penzioneri - službenici, namještenici i radnici čine znatno brojniju skupinu od navedenih zanatlija, trgovaca i "privatnika" zajedno. Ima ih ukupno 274, i to sa prihodima 171 i izdržavanih 103. U kategoriju *lica izdržavanih od države* (invalidi, socijalna pomoć i sl.) upisano je ukupno 161, od kojih 128 prima pomoć a izdržavaju još 33 lica.

Prema popisu od 1948. godine Slovenci su bili naseljeni u 73 od 78 gradova i kotareva. Njih nije bilo u Bosanskoj Dubici, Bosanskom Grahovu, Mrkonjić Gradu, Velikoj Kladaši i Stocu. Po jednom kotaru dolazilo je nešto iznad 59 osoba. Do 10 Slovenaca bilo je naseljeno u 34 kotara, od toga u 15 kotareva 1-3. Slovenca. Slovenska tradicija da u dijaspori uglavnom ne osnivaju svoja kompaktna naselja, ili dijelove naselja, uspostavljena je i u Bosni i Hercegovini, izuzimajući sela u banjalučkom i prnjavorskom kotaru (mada su se ona i tu pokazala privremenim). Žive uglavnom u najvećim gradovima u Republici i vežu se za one urbane sredine koje zahtijevaju školovan ili kvalifikovan kadar u raznim sektorima, od prosvjetnih, zdravstvenih i drugih radnika, rudara, inženjera do vojske i policije i dr.

Oblikovanje socijalne strukture Slovenaca u Bosni i Hercegovini nakon Drugog svjetskog rata odrazilo je tranzicijske promjene, koje su uslijedile političkim, pravnim i ekonomskim konstituisanjem nove vlasti i države, kao i provođenje obnove zemlje i Prvog petogodišnjeg plana. Bosna i Hercegovina je od početka ovog perioda bila područje imigracija iz drugih jugoslavenskih republika i regija, pa je do 1971. u nju uselilo više od 125.000 lica.⁴⁹ Pri tome su Slovenci bili na začelju i činili 3,24%

---

⁴⁹ Iz Srbije sa Vojvodinom i Kosovom 50.232, iz Hrvatske 46.784, Crne Gore 18.903, Makedonije 5.037 i Slovenije 4.059.

---

jugoslavenske imigracije. Neovisno o ovoj činjenici, socijalna struktura Slovenaca u Bosni i Hercegovini, zabilježena 1953. godine, pojavljuje se kao indikator društveno-ekonomskih promjena i ulaska Bosne i Hercegovine u drugi petogodišnji plan i period najbržeg privrednog razvoja. Te godine zabilježen je najveći broj Slovenaca u Bosni i Hercegovini u čitavom istraživanom periodu (1850-1992).

U socijalnoj strukturi Slovenaca u Bosni i Hercegovini 1953. godine preovlađuju *industrijski i zanatski radnici*. Oni broje 1063 aktivnih lica (30,06%), koja su zajedno sa izdržavanim članovima činila 29,96% svih Slovenaca u Bosni i Hercegovini. U ovoj grupi prednjačili su gradovi: Sarajevo sa okolinom imalo je ukupno 400, od toga aktivnih 205: Zenica sa okolinom - ukupno 296, aktivno 233; Banja Luka grad i seoski kotar - ukupno 238, aktivno 118; Travnik - ukupno 168, aktivno 77; Tuzla sa okolinom - ukupno 139, aktivno 86; Konjic - ukupno 87, aktivno 63; Mostar - ukupno 49, aktivno 26; Prijedor - ukupno 49, aktivno 22; Visoko - ukupno 67, aktivno 40. U 17 gradova i kotareva bilo je zaposleno 10 i više Slovenaca u socijalnoj skupini industrijskih i zanatskih radnika. Sa 1607 oni su ukupno činili ili 88,36% u ovoj socijalnoj grupaciji pri čemu ih je 877 ili 82,5% bilo aktivno. Uglavnom su bili nastanjeni u gradovima i kotarevima u kojima su se razvijali novi industrijski centri, prije svega teška industrija, namjenska proizvodnja, eksploatacija i primarna prerađivačka drveta, rudarstvo, metalurgija i sl.

Druga socijalna grupa po broju aktivnih lica jeste *osoblje zaštite i usluga* koji čine 15,07% svih radno aktivnih Slovenaca. Ona zajedno sa izdržavanim čini 17,18%. Osoblje zaštite i usluga uglavnom je koncentrirano u 11 gradova i kotareva, pri čemu prednjače Sarajevo (grad i kotar), Banja Luka (grad i kotar), Mostar (grad), Tuzla (grad i kotar), Travnik, Trebinje, Doboje i Bihać, koji su imali ukupno 849 (81,3%) ili aktivnih 436 (81,8%) svih u ovoj socijalnoj grupi.

Iza ove dvije socijalne skupine slijedilo je *administrativno i rukovodno osoblje*, koje čini 421 (12%) aktivnih, a sa izdržavanim na njih otpada ukupno 729 lica (11,9%). Ova socijalna grupa bila je najbrojnije zastupljena u već spomenutim gradovima i kotarevima: Sarajevo (grad), Banja Luka, Zenica, Tuzla (grad i kotar), Mostar (grad), Visoko, Konjic, Goražde i Vareš, u kojima je bilo koncentrirano ukupno 323 (76,72%) aktivnih administrativaca i rukovodećih lica, a sa izdržavanim članovima oni čine 524 (71,87%) svih u ovoj grupi.

Dalje slijede, *lica sa ličnim prihodom*: 676 (11,13%), aktivnih 472 (13,34%). *Stručnjaci i umjetnici* su na petom mjestu i čine skupinu od 382 (10,8%) aktivnih lica. *Nekvalifikovani radnici* (272 ili 7,69%), *poljoprivrednici* (170 ili 4,8%), *rudari* (102 ili 2,88%), *saobraćajno* (78 ili 2,2%) i *trgovačko osoblje* (43 ili 1,2%) zajedno čine grupu od 665 aktivnih lica ili 18,8% svih aktivnih lica, što znači da je svaki peti bosanskohercegovački Slovenac 1953. godine pripadao ovim grupama zani-

manja. Na jedno aktivno lice dolazilo je 0,71 izdržanih osoba, što ukazuje da su u znatnom broju Slovenci u Bosni i Hercegovini boravili kao samci.

Raspored pojedinih socijalnih grupacija u Bosni i Hercegovini bio je uglavnom vezan za veće gradove i značajnije privredne i administrativne centre.

U 14 kotareva nije bilo nekvalifikovanih radnika Slovenaca. Pada u oči velika raštrkanost, po mjestima. Prednjači Zenica (grad), u kojoj je zabilježeno aktivnih 132 nekvalifikovana radnika Slovenaca, što čini 48,5% svih u Bosni i Hercegovini. Kada joj se dodaju: Banja Luka, Sarajevo, Visoko i Tuzla sa 77 aktivnih, oni čine više od tri četvrtine nekvalifikovanih Slovenaca u Bosni i Hercegovini.

Poljoprivrednici su bili naseljeni u Banjoj Luci i okolini. Ukupno ih je 211, od kojih je 110 aktivnih te čine više od dvije trećine svih. U 10 kotareva nije ih bilo nikako, a u 43 bili su nastanjeni od 1-5 aktivnih lica. *Rudari* su bili naseljeni u poznatim rudarskim centrima: Tuzli sa okolinom, ukupno 73 (26 aktivnih), Visokom 77 (31 aktivnih), Varešu 12 (5 aktivnih), Zenici 40 (18 aktivnih). Ukupno ih je bilo 156 od čega aktivnih 102. Trgovačkih radnika bio je mali broj, aktivnih 43, a ukupno 78. Bilo ih je u Sarajevu (grad), Zenici (grad), Visokom (kotar), Banjoj Luci 7.

Stručnjaci i umjetnici također potvrđuju prethodne gradove i kotareve kao središta gotovo svih ekonomskih i socijalnih zbivanja. Tu je ponovo 10 gradova i kotareva: Sarajevo (grad), Zenica, Banja Luka (grad), Tuzla (grad i kotar), Mostar, Travnik, Visoko, Konjic i Goražde u kojima je bilo smješteno 304 (79,58%) aktivnih stručnjaka i umjetnika, a sa izdržanim oni čine 80,97% ove socijalne grupe. Izvan ovih 10 gradova i kotareva u 28 kotara smješteno je ukupno 120, aktivnih 78.

Lica s ličnim prihodom su kao i ogromna većina njihovih zemljaka bili naseljeni u 8 gradova i kotareva koji su spadali u desetak najprivlačnijih urbanih i privrednih središta. I ovdje su Sarajevo i Banja Luka zadržali vodeća mjesta po atraktivnosti. Dakle, za Slovence je u bosanskohercegovačkom primjeru karakteristično da su se samo privremeno pojavili kao poljoprivrednici, a onda su sve više bili koncentrirani na značajna privredna i gradska središta. U Sarajevu je bilo smješteno 265 lica sa ličnim prihodom i ona su činila 39,2% svih u Bosni i Hercegovini, a sa Zenicom, Tuzlom i Banjom Lukom taj broj se penje do blizu 75%.

Iz uvida u socijalnu strukturu Slovenaca 1953. u gradovima gdje su imali najjaču koncentraciju (Sarajevu, Banjoj Luci, Mostaru, Tuzli i Zenici),⁵⁰ možemo vidje-

---

⁵⁰ Različite obrade podataka popisa iz 1953. godine o nacionalnoj, socijalnoj, obrazovnoj i drugim strukturama ne daju uvijek iste podatke o ukupnom broju i broju Slovenaca u pojedinim mjestima. Kao primjer navodimo da "Popis stanovništva 1953., knj. VIII, Narodnost, maternji jezik. Podaci po srezovima prema upravnoj podjeli u 1953. godini, SZS, Beograd, 1958., str. 274-344." ne bilježi Slovence u Bosanskoj Dubici, Bosanskoj Gradišci, Derventi, Kiseljaku, Modriči, Prnjavoru i Srpcu, dok ih "Popis stanovništva 1953, knj. XI, starost, ►

ti kako je u gradu Sarajevu 1953. godine živjelo 1.478 Slovenaca, a u njegovom seoskom kotaru još 119. Zajedno ih je bilo 1.595 ili 26,7%, što znači da je više nego svaki četvrti Slovenac u Bosni i Hercegovini živio u Sarajevu i njegovoj okolini. Socijalna struktura Slovenaca u Sarajevu bila je upravo primjerena glavnom gradu Republike Bosne i Hercegovine i njenom najrazvijenijem urbanom središtu, koje se približava slovenskim gradovima. U njemu su bila zaposlena ukupno 832 aktivna lica, među kojima su u vrhu bili industrijski i zanatski radnici 188 (22,6%), lica sa ličnim prihodom - 187 (22,5%), osoblje zaštite i usluga - 144 (17,3%), stručnjaci i umjetnici - 130 (15,6%) i administrativno i rukovodno osoblje - 118 (14,2%). U prvih pet grupa zanimanja bilo je obuhvaćeno 767 ili 92,2% svih aktivnih Slovenaca u Sarajevu. S malim procentima bili su zastupljeni nekvalifikovani radnici - 33 (4,0%), poljoprivrednici i rudari 3, saobraćajno osoblje - 13 i trgovinsko - 16, što ukupno iznosi 65 (7,8%) aktivnih lica.

U seoskom kotaru Sarajevo od ukupno 119 popisanih Slovenaca bilo je 89 aktivnih lica. Ona su bila brojnije zastupljena u grupi osoblje zaštite i usluga - 53 lica ili 59,6%, i industrijski i zanatski radnici - 17 ili 19,1%.

Ove dvije grupe čine zajedno 70 aktivnih lica ili 78,7%. U ostalim grupama Slovenci su zastupljeni sa po 1 do 6 lica.

U gradu Banjoj Luci među Slovencima dominirali su industrijski i zanatski radnici (80 ili 23,1%), lica sa ličnim prihodom (75 ili 21,7%), osoblje zaštite i usluga (61 ili 17,6%), administrativno osoblje (44 ili 12,7%), stručnjaci i umjetnici (29 ili 8,4%), a poljoprivrednici sa 25 aktivnih lica i nekvalifikovani radnici činili su zajedno 13% aktivnih lica u gradu. Prve tri navedene struke činile su 216 aktivnih lica ili 62,4% svih Slovenaca koji privređuju.

U seoskom kotaru Banja Luke 87 ili 51,5% Slovenaca su bili aktivni poljoprivrednici, a kao industrijski i zanatlijski radnici sa 38 aktivnih lica činili su 22,5%, pa zajedno sa poljoprivrednicima čine gotovo tri četvrtine slovenskih aktivnih lica u kotaru.

Grad Tuzla i njen seoski kotar predstavljaju treći primjer, koji se razlikuje od dva prethodna. U oba su Slovenci naseljeni gotovo podjednako. U gradu ih ima 269, od kojih je 150 aktivnih lica. Među njima su najbrojniji industrijski i zanatski radnici - 31 (20,7%), osoblje zaštite i usluga - 23 (9,53%), administrativno i rukovodno osoblje - 16 (10,7%), stručnjaci i umjetnici - 20 (13,3%), rudari - 13 (9,2%), lica sa ličnim prihodom - 34 (2,27%), što ukupno iznosi 137 ili 91,3%. Na sva ostala zanimanja otpada 13 (8,7%) zaposlenih lica.

---

pismenost i narodnost, podaci za opštine prema upravnoj podjeli u 1953. godini, Beograd, 1960, str. 489-500.” u nabrojanim srezovima navodi ukupno 224.

Tuzlanski srez predstavljao je rudarsko-industrijsku zonu izvan gradskog jezgra. Imao je 1953. godine 253 Slovenaca, od kojih je 141 (55,7%) pripadalo grupi aktivnih lica. Među njima su dominirali industrijski i zanatski radnici - 55 (39%), zatim slijede administrativno i rukovodno osoblje - 24 (17,0%), stručnjaci i umjetnici - 15 (10,6%), rudari - 13 (9,2%) i lica s ličnim prihodom - 13 (9,2%). Ove grupe činile su većinu aktivnog slovenačkog stanovništva u tuzlanskom seoskom kotaru. Sa 120 lica to je iznosilo 85,1%. Među preostalim 21 (14,9%) aktivnim licem 9 je iz grupe osoblja zaštite i usluga, 5 saobraćajnog osoblja, 3 nekvalifikovana radnika i po 2 trgovca i poljoprivrednika. Očigledna je razlika između ovog i banjalučkog primjera, jer je disperzija industrije i rudarstva na okolinu grada uticala na ovakvu strukturu Slovenaca, koji su bili stručno rukovodno osoblje, a ne seljaci.

Grad Zenica spada među pet vodećih gradova po privrednom značaju u Bosni i Hercegovini. Ovaj primjer ne liči ni na tuzlanski niti na banjalučki i jedinstven je. Zenički Slovenci brojali su 705 lica i činili 11,61% svih Slovenaca u Bosni i Hercegovini.⁵¹

Od ukupnog broja Slovenaca u Zenici na aktivna lica otpadalo je 556 ili 78,86%. Ona su izdržavala svega 191 lice ili 25,6%, što je također specifičnost Zenice, da na tri aktivna dolazi jedno izdržavano lice.⁵² Među aktivnim licima u gradu Zenici najbrojniju društvenu grupu čine industrijski i zanatski radnici sa 226 (40,6%) zaposlenih, sljedeći su nekvalifikovani radnici sa 132 (23,7%). Oni čine najbrojniju koncentraciju nekvalifikovanih Slovenaca u Bosni i Hercegovini. U dvije grupe brojevi su podudarni - po 55 (9,9%) aktivnih: administrativno i rukovodno osoblje, stručnjaci i umjetnici, što je potvrda da Zenica vrši veoma jaku koncentraciju ne samo radnika svih profila nego i visoko obrazovanih stručnjaka raznovrsnog usmjerenja. Slijede lica sa ličnim prihodom - 37 (6,7%), osoblje zaštite i usluga - 21 (3,8%) i rudari - 18 (3,2%). Ona dopunjuju socijalnu strukturu zeničkih Slovenaca na ukupno 544 (97,8%). Ostalo je saobraćajno (8) i trgovačko (4) osoblje, dok jedino u Zenici nije bio nijedan aktivni poljoprivrednik. U ovom gradu dominiraju industrijski i zanatski kvalifikovani i nekvalifikovani radnici i stručnjaci različitog profila, koji ide uz veliki metalurški i rudarski centar.

---

⁵¹ U njenom seoskom kotaru bilo ih je još svega 21, od kojih je bilo aktivnih 13 - 7 industrijskih i zanatskih radnika, po 2 poljoprivrednika i administrativca i po jedan nekvalifikovani i sa ličnim prihodom.

⁵² Odnos aktivnih i izdržavanih lica u gradovima najveće koncentracije izgleda ovako: u Sarajevu 832:644 ili 56,43%, u Tuzli (grad) 150:119 ili 55,84%, Banjoj Luci 346:317 ili 52,24% i u Zenici 556:191 ili 74,42%.

Grad Mostar također spada među gradove koji duže vremena imaju prisutne Slovence. Oni su bili dio historije ovoga grada kao vojnici, činovnici, stručnjaci i radnici. U njemu je 1953. godine bilo ukupno 267 osoba ili 4,39% svih Slovenaca u Bosni i Hercegovini. Aktivnih lica bilo je 138 (51,7%), među kojima je bilo najbrojnije osoblje zaštite i usluga - 59 (42,8%). Slijedili su industrijski i zanatski radnici - 26 (18,8%), stručnjaci i umjetnici - 18 (13,0%), administrativno rukovodno osoblje - 17 (12,3%) i lica sa ličnim prihodom - 12 (8,7%) lica. Navedene socijalne grupe imale su ukupno 132 (95,7%) aktivna mostarska Slovenca. U grupama sa 1-3 zaposlena nije bilo poljoprivrednika i saobraćajnog osoblja.

Travnik je u osmanskoj epohi bio egzotični vezirski grad, a u austro-ugarskoj, središte prostranog istoimenog okruga sa deset kotareva. Nakon Drugog svjetskog rata pojavljuje se kao političko, kulturno-prosvjetno i duhovno središte. Bio je inicijator razvoja industrije u neposrednom okruženju (Turbe, Dolac, Novi Travnik i Vitez). Spada u ona urbana središta koja su od 1878. godine imala naseljen veći broj Slovenaca. Popisom iz 1953 godine zabilježeno ih je ukupno u kotaru 332, od kojih je 167 bilo aktivnih i 165 izdržavanih.

Među aktivnim, najbrojniji su bili industrijski i zanatski radnici - 77 (46,1%). Slijedilo je osoblje zaštite i usluga - 24 (14,4%), administrativno i rukovodno osoblje - 21 (12,6%), stručnjaci i umjetnici - 15 (8,9%), saobraćajno osoblje - 12 (7,2%), lica sa ličnim prihodom - 7 (4,2%). Bilo je još 6 nekvalifikovanih radnika, 3 poljoprivrednika i 2 trgovca.

U ovu grupu kotareva spada i Visoko. U njemu je 1953. godine zabilježeno 256 Slovenaca, od kojih je bilo 140 (54,7%) aktivnih lica. Ovdje prednjače industrijski i zanatski radnici - 40 (28,6%), slijede ih rudari - 31 (22,1%), lica s ličnim prihodom - 19 (13,6%), nekvalifikovani radnici - 15 (10,7%), po 10 administrativnog i rukovodnog osoblja, stručnjaci i umjetnici (7,1%+7,1%) i ostalih 15 (10,7%). Ovdje industrijski i zanatski radnici i rudari čine 71 (50,7%) svih aktivnih Slovenaca u kotaru.

Prezentirana socijalna struktura Slovenaca u Bosni i Hercegovini pokazuje da ovakva njihova startna pozicija na početku drugog petogodišnjeg plana i druge industrijalizacije Bosne i Hercegovine nije bila slučajna. Upravo tada je zabilježen najveći broj doseljenih Slovenaca u cijelom istraživanom razdoblju. Najniži broj zabilježen je posljednjim popisom iz 1991. godine. Tada je Slovenaca bilo manje za 30 indeksnih poena, nego 1910. godine, ili za 132 indeksna poena nego 1953. Njihova kvalifikaciona i obrazovna struktura u potpunosti se uklapala u potrebe aktuelne industrijalizacije. Po treći put, nakon 1878. i 1918, Slovenci su s Bosnom i Hercegovinom kretali ispočetka olakšavajući njen ulazak u nove društveno-ekonomske i političke odnose.

* * *

Promjene u Bosni i Hercegovini koje su uslijedile nakon 1950. godine mijenjale su obrazovnu i socijalnu strukturu Slovenaca u Bosni i Hercegovini. Došlo je do znatnog poboljšanja njihove obrazovne i ukupne socijalne strukture. Prema popisu stanovništva 1961. godine socijalna struktura Slovenaca u Bosni i Hercegovini ne može se pratiti po opštinama, nego samo prema podacima koji se odnose na radnike i službenike po narodnosti i polu - prema kvalifikaciji.

Od ukupno 2.390 lica na žene je otpadalo 788, tj. 33%, a na muške 1.602 ili 67,0%. Od toga visoku školsku spremu imalo je 264 (11,0%) zaposlenih. Muških 210 imali su visoku spremu i oni su činili 13,1% svih zaposlenih muških osoba, dok je procenat žena sa visokom školskom spremom iznosio 6,9%. Ukupni broj sa višom stručnom spremom bio je nešto niži i činio je 229 (9,6%) zaposlenih. U ovom stepenu obrazovanja bilo je 206 muških (12,9%) osoba, a žene sa 23 osobe (2,9%) bile su manje zastupljene nego u visokoj spremi. Srednja školska sprema bila je najbrojnija grupa u obrazovanju Slovenaca u Bosni i Hercegovini. Sa tom spremom bilo ih je ukupno 502 ili 21,0%, pri čemu je odnos muških i ženskih bio 311:191 ili 62%:38%. Gotovo svaki peti zaposleni Slovenac u Bosni i Hercegovini i gotovo svaka četvrta Slovenka imali su srednju školsku spremu.

Među radnicima sa nižom spremom i pomoćnim službenicima kojih je bilo 368 ili 15,4% od ukupno zaposlenih dominirale su žene u odnosu 262:106. Ovu grupu sačinjavalo je blizu trećina svih zaposlenih Slovenki (33,2%), a muški su učestvovali sa niskim procentom, 6,6%.

U grupi radničkih zanimanja visokokvalifikovanih je bilo 290 ili 28,2% svih u radničkim zanimanjima, od kojih su 279 (12,1%) bila muških i svega 11 (1,4%) ženskih.

Kvalifikovani radnici bili su najbrojniji u grupi radničkih zanimanja. Sa 428 zaposlenih oni su činili 41,7% svih slovenskih radnika. Odnos muškarci - žene bio je 359:69 (83,9%:16,1%). U kategoriji priučenih radnika zabilježeno je ukupno 111 (10,8%), uz odnos muških i ženskih 49:62 (44,1%:55,9%). Nekvalifikovani radnici sa ukupno 196 činili su 19,1% slovenskih radnika u Bosni i Hercegovini. Među njima su prevladavale žene sa odnosom prema muškima 115:81 ili 58,7%:41,3%. Nepoznata kvalifikacija zabilježena je samo kod dva radnika.

Iz naprijed izloženog vidi se školska sprema službenika i stručna sprema radnika Slovenaca u Bosni i Hercegovini 1961. godine. Bilo ih je ukupno 2.390, od toga službenika ukupno 1.363 (57,0%), a radnika 1.027 (43,0%). Od ukupnog broja zaposlenih službenika i radnika žene su činile 33,0%, a muškarci 67,0%.

Kod službenika je taj omjer iznosio 530 žena i 833 muških (38,9%:61,1%). U radničkim zanimanjima su također dominirali muškarci. Bilo ih je 769, a žena 258, tj. u odnosu 74,9%:25,1% ili 3:1.

U strukturi školske spreme, kod službenika Slovenaca dominira visoka i viša sprema (više od 1/5 svih zaposlenih Slovenaca u Bosni i Hercegovini, ili nešto ispod 1/3 svih službenika). Srednja sprema daje isto učešće kao dvije prethodne spreme, dakle više od 1/5 svih zaposlenih i 1/3 svih službenika. Niža sprema i pomoćni službenici činili su više od 1/6 zaposlenih i 1/4 službenika.

Iz ovoga proizilazi da su visoka i viša školska sprema zajedno bile približno zastupljene kao srednja sprema, a samo nešto malo više, svaki četvrti službenik spada u kategoriju niže spreme i priučenih službenika.

U radničkim zanimanjima bilo je ukupno 1.027 (43%) svih zaposlenih Slovenaca. Dominiraju visokokvalificirani radnici (290 ili 18,1% svih zaposlenih odnosno 28,2% svih radnika), zatim kvalificirani radnici (428 ili 17,9% svih zaposlenih odnosno 41,7% svih radnika), priučeni radnici (111 ili 4,6% svih zaposlenih odnosno 10,8% svih radnika), nekvalificirani (196 ili 8,2% svih zaposlenih odnosno 10,1% svih radnika).

U strukturi radničkih zanimanja dominiraju kvalifikovani i visokokvalifikovani radnici. Njih ima 718 i čine 30,0% svih zaposlenih ili 70% svih radnika. Priučeni više povećavaju dvije spomenute grupe nego nekvalifikovani, koji čine ispod 1/5 svih radnika i radnica slovenskog maternjeg jezika u Bosni i Hercegovini 1961. godine.

Prema istom popisu moguće je preciznije odrediti strukturu po polu, grupama školske spreme i aktivnosti Slovenaca u Bosni i Hercegovini. Obradom je obuhvaćeno ukupno 1.825 lica, od kojih je bilo aktivno 1.418 lica ili 77,7%. Među njima je bilo muških 1.096 (77,3%) i 582 ženskih (22,7%). Lica sa ličnim prihodom je 125 (6,8%) i izdržavanih 282 (15,5%). Na *školu za kvalifikovane radnike i ostali stručni kadar* otpadalo je 783 (42,9%), od kojih je aktivnih 582 (41,0%), lica sa ličnim prihodom 68 (54,4%) i izdržavanih 133 (47,2%).

Školu za visokokvalifikovane radnike imala su 44 ili 2,4%, od kojih je aktivno 41 (2,9%). Dva lica su ličnim prihodom (0,7%), a 1 lice je izdržavano.

Gimnaziju je završilo 137 lica (7,5%), od kojih je 51 (2,8%) lica aktivno, s ličnim prihodom 12 (9,6%) i izdržavanih 74 (26,2%).

Školu za srednji stručni kadar ima ukupno 416 lica (22,8%), aktivnih 336 (23,7%), lica sa ličnim prihodom 25 (25%) i izdržavanih 55 (19,5%).

Više škole završilo je 207 (11,3%) lica. Od njih je aktivno 195 (13,8%) lica, 8 (6,4%) lica je sa ličnim prihodom, a izdržavana su 4 (1,4%).

Fakulteti i visoke škole imalo je 238 (13,0%) lica, aktivnih 213 (15,0%), lica s ličnim prihodom 10 (8,0%) i izdržavanih 15 (5,3%).

Odnosi u polnoj strukturi su u korist muških osoba. Njih je 1.243 ili 68,1%, dok je žena 582 ili 31,9%. Žene, dakle, čine ispod 1/3. Među aktivnim licima ima ih 322 (22,7%), među licima s ličnim prihodom ima ih 36 (28,8%), a među izdržavanim 224 (79,4%).⁵³

Navedeni podaci jasno ukazuju da su se u protekloj deceniji velikih promjena u privrednom i socijalnom razvoju Bosne i Hercegovine i kod Slovenaca događale promjene obrazovne i socijalne strukture. Očigledno je da je nastala kvalitetno nova osnova njihovog socijalnog sastava, koji se znatno razlikuje od onih iz 1948. i 1953. godine. Svaki naredni popis stanovništva pokazivao je opadanje njihovog ukupnog broja, ali i poboljšanje obrazovne i kvalifikacione strukture, što je njihovom boravku u Bosni i Hercegovini davalo značaj još kvalitetnije društvene supstance.

Od 1961. do 1971. ukupan broj Slovenaca u Bosni i Hercegovini smanjio se sa 5.939 na 4.053 ili za 1.886 (31,8%), što znači da je došlo do bitnijih pomjeranja i u njihovoj socijalnoj strukturi. Prema ovom popisu poljoprivrednici su reducirani na svega 19 (2 žene i 17 muškaraca), a u posljednjem popisu zabilježeno ih je 18 (12 muških i 6 ženskih).⁵⁴

Postojanje rudara među Slovencima u Bosni i Hercegovini nije zabilježeno popisom 1971, da bi oni u narednim popisima bili simbolično prisutni, jer ih je 1981. godine bilo svega 6, a deset godina kasnije samo jedno lice zadržalo je status rudara u nomenklaturi zanimanja. Čitav niz tradicionalnih zanata sveo se na male brojeve, po nekoliko ljudi raštrkanih po kotarskim središtima i većim gradovima. Popisano je, na primjer: mehaničari i monter i - 3, oblikovači metala - 4, keramičari i staklari - 1, proizvođači tekstila - 1, obučari i građevinski radnici po 2, štampari i knjigovezci 1 itd. Nešto više su prisutni električari, elektromehaničari i elektroničari - 6, rukovoci stabilnim mašinama i uređajima - 8, građevinskim i srodnim mašinama - 8, transportnim sredstvima - 14, dizalicama i radnici u skladištima - 8. Ipak su, industrijski i srodni radnici sa ukupno 355 aktivnih lica činili preko 22% svih aktivnih Slovenaca u Bosni i Hercegovini, od kojih su 308 (86,8%) bili muški. U usponu su bili

---

⁵³ Popis stanovništva 1961. Knj. II. Pismenost i školovanost. Rezultati za socijalističke republike i demografske rejone. SFRJ. SZS. Beograd, 1971. sv. 87-88.

⁵⁴ U to vrijeme u Bosni i Hercegovini odvijao se proces brzog napuštanja poljoprivrede, pa je od 1971. do 1991. poljoprivredno stanovništvo bilo smanjeno sa 39% na 9,8%.; Popis stanovništva, domaćinstva, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. Stanovništvo. Uporedni podaci 1971, 1981, 1991. Statistički bilten 265, Sarajevo, april 1998, str. 58-59.

trgovci sa 58 zaposlenih i radnici u uslugama, među kojima su bili najbrojniji radnici na održavanju čistoće i u gostiteljstvu.

Industrijski i opći razvitak Bosne i Hercegovine izbacio je na površinu, osim industrijskih radnika, niz stručnih grupa koje su sve prisutnije u socijalnoj strukturi bh Slovenaca. Sve su brojnije grupe zanimanja koje pripadaju industrijskom društvu. Tu je širok spektar struka i zanimanja kao što su osoblje zaštite (114), radnici na upravnim i administrativnim poslovima (139), radnici na finansijskim poslovima (114). Uz ove struke ide i rukovodeće osoblje (83), koje su činili članovi predstavničkih tijela i funkcioneri (4), zatim mnogo brojniji organizatori rada i proizvodnje u radnim organizacijama (76), te simbolično prisutni rukovodioci komuna i poslovnih udruženja (3).

Posebno značajnu socijalnu grupu čine stručnjaci tehnike i tehnologije (116), među njima naročito stručnjaci prirodnih i medicinskih nauka, hemičari, fizičari i srodni stručnjaci (102). Nastavno osoblje (95) je od početka života u istoj državi (1878) uvijek činilo značajan dio Slovenaca u Bosni i Hercegovini, tako da su oni najtješnje bili integrirani i zaslužni za razvoj od osnovnog do univerzitetskog obrazovanja. Uz ove treba uvrstiti umjetnike i umjetničke radnike (32). Sve ove struke objedinjene su u grupu zanimanja *stručnjaci i umjetnici*, kojih je bilo 446 ili 27,8%. To znači da je ovoj velikoj i značajnoj grupi ljudi pripadao svaki četvrti Slovenac u Bosni i Hercegovini.

Na kraju, 76 zaposlenih Slovenaca obuhvaćeno je u grupu *vjerski službenici, ostala zanimanja i nepoznato*.

U ovaj popis uvedena je rubrika o odlasku na privremeni rad u inostranstvo. Interesantan podatak jeste da je 76 (45 muškaraca i 31 žena) Slovenaca otišlo na privremeni rad u inostranstvo, što pokazuje da je taj proces, osim vraćanja u Sloveniju, zahvatio i blizu 5% Slovenaca u Bosni i Hercegovini.

U odnosu na prethodnu deceniju struktura Slovenaca u Bosni i Hercegovini 1981. godine bila je primjerena novim tehničko-tehnološkim i drugim društvenim promjenama, privrednim novinama i integracijama: etabliranje velikih privrednih sistema,⁵⁵ ekspanzija obrazovanja, naučnih, kulturnih i umjetničkih institucija, izgradnja saobraćajne infrastrukture itd.

---

⁵⁵ Od deset najvećih jugoslavenskih izvoznika 4 su bila smještena u Sarajevu: Energoinvest, UNIS, UPI i ŠIPAD. Osim Sarajeva otvoreni su Univerziteti u Tuzli, Banjoj Luci i Mostaru. Sarajevo je postalo olimpijski grad i sl. U svemu je bila neophodna participacija Slovenaca i Republike Slovenije.

Socijalna struktura Slovenaca prema popisu 1981. godine

U Bosni i Hercegovini 1981. godine živjelo je 2.755 Slovenaca. Ukupno se nacionalno izjasnilo 1.175 muških i 605 ženskih osoba, od kojih je onih koji obavljaju zanimanje bilo 1.124, od čega 585 (52,0%) muških i 539 (48,0%) ženskih.

Najbrojniju socijalnu grupaciju Slovenaca u Bosni i Hercegovini 1981. godine činili su "Stručnjaci i umjetnici". U toj socijalnoj skupini su bili razni stručnjaci: hemičari, fizičari i srodni stručnjaci tehnike i tehnologije, prirodnih i medicinskih nauka, medicinsko osoblje i drugi stručnjaci. Bilo ih je ukupno 348 (153+195), ili 31% aktivnih lica. Iza njih slijede upravni, administrativni i srodni radnici sa 238 lica (56+182). Oni su činili 21,2% lica koja privrjeđuju. Među njima preovlađuju upravni, administrativni (124 = 35+189) i računovodstveni radnici (102 = 14+188). Tek na trećem mjestu su rudari, industrijski i srodni radnici. Među njima su najbrojniji radnici metalske struke, mehaničari, monter, instalateri, električari, elektroničari, tekstilni i građevinski radnici i rukovaoci transportnim sredstvima. Oni su sa 208 zaposlenih činili 18,5% aktivnih lica. U ovoj socijalnoj skupini su pretežno "muška" zanimanja, odnos je 173:35 (83,2%:16,8%), za razliku od dvije prethodne socijalne skupine, koje su činile pretežno žene, ukupno 812 (258:554) ili 31,8%:68,2%. Društveno i političko "rukovodeće osoblje" među Slovencima nije bilo rašireno i svega je 6 (5+1) lica radilo kao članovi skupštine i DPZ i funkcioneri izvršnih organa uprave na stalnoj dužnosti. Za razliku od ovih 52 (47:5) slovenskih građana bili su rukovodioci i organizatori poslovanja u OUR-ima i drugim samoupravnim organizacijama i zajednicama. Oko dvije trećine radnika u ovoj socijalnoj grupi činile su žene. U ovu grupu ubrojano je i 95 prosvjetnih radnika i 15 umjetnika i srodnih radnika, a još svega 5 (4+1) su bili rukovodioci komercijalnih opštih udruženja, SIZ-ova, DP i drugi društvenih organizacija. Tu se već naziru procesi demokratizacije odnosa, većeg vrednovanja stručnosti i sposobnosti.

U ostalim zanimanjima upisana su 2 radnika u oblasti fizičke kulture i 7 (6+1) profesionalnih vjerskih službenika. Bez zanimanja bilo je 14 (6+8) osoba, registriran je i 51 radnik bez zanimanja.

Očigledno je da su u socijalnoj strukturi Slovenaca u Bosni i Hercegovini 1981. godine mnogo više zastupljena lica sa intelektualnim zanimanjima nego ona koja su vezana za agrarna i slična zanimanja (svega 33), zatim rudari, industrijski i srodni radnici (208), trgovinsko osoblje (65), radnici u uslugama (63), među kojima na ugo-

stitelji otpada 39, dok je radnika na održavanju čistoće bilo 19. Ni osoblje društvene zaštite nije zanemarljivo sa ukupno 83 zaposlena.

	Slovinci %	Hrvati %	Muslimani %	Srbi %	Jugosloveni %
Visoko stručno obrazovanje	22,2	6,6	5,1	6,5	10,4
Više stručno obrazovanje	10,6	5,7	4,1	6,5	7,6
Srednje stručno obrazovanje	32,0	16,9	13,8	17,8	7,4
Niže stručno obrazovanje	5,5	4,6	4,3	5,1	5,2
Visokokvalifikovani	9,7	7,7	6,9	6,8	7,5
Kvalifikovani	12,9	27,6	29,7	26,8	25,0
Priučeni i polukvalifikovani	0,04	14,1	15,5	13,7	7,9
Nekvalifikovani	0,04	16,3	19,5	17,3	8,7

Tabela: Stručno obrazovanje u Bosni i Hercegovini prema popisu 1981. godine, po nacionalnostima⁵⁶:

Vrlo nizak procenat Slovenaca bio je u grupi nižeg stručnog obrazovanja (5,5%), priučenih i polukvalifikovanih (0,04%) i nekvalifikovanih radnika (0,04%). Slovenci su uglavnom pripadali visokom, višem i srednjem obrazovanju, tj. dijelovima društva čiji su se poslovi vezivali za urbane sredine i pretežno tehničko-tehnološka informatička i druga intelektualna zanimanja.

Struktura Slovenaca u Bosni i Hercegovini prema popisu stanovništva 1991. godine

Od 43 zanimanja utvrđena popisom 1991. godine,⁵⁷ 71,9% svih aktivnih Slovenaca u Bosni i Hercegovini radilo je u 12 zanimanja (radnici na upravnim administrativnim i srodnim poslovima, stručnjaci tehnike i tehnologije, nastavno osoblje, vojna lica, radnici na finansijsko-računovodstvenim poslovima, trgovinsko osoblje, stručnjaci medicinskih nauka i ostalo medicinsko osoblje, rukovodioci i organizatori poslova u preduzećima i drugim organizacijama i zajednicama, električari, el. mehaničari i el instalateri, oblikovanje i prerada drveta i radnici bez određenog zanimanja). U ovih 12 zanimanja je učestvovalo 261 (34%) muškarac i 291 (37,9%) žena.

---

⁵⁶ *Popis stanovništva, domaćinstva i stanova u 1981. godini, Tabela 097, Radnici prema narodnosti, polu i stepenu stručnog obrazovanja (SFRJ, SR, SAP), SFRJ, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1984, str. 4-6.*

⁵⁷ Rezultati popisa stanovništva 1991. godine o socijalnoj strukturi Slovenaca nisu publikovani pa je materijal pribavljen autorovim uvidom u dokumentaciju Statističkog zavoda Fedaracije Bosne i Hercegovine u Sarajevu.

U preostalom 31 zanimanju bilo je zaposleno ukupno 216 (21,8%) lica, od kojih 110 ili 29,6% muških i 106 ili 26,7% svih ženskih aktivnih lica. Slovenci su i u ovom periodu ostali na liniji zapošljavanja u onim strukama koje su vezane za visoku naobrazbu i kvalifikacije, koje zahtijevaju visoku tehničku i tehnološku stručnost. Na to ukazuje i njihova rasprostranjenost u Bosni i Hercegovini, čije je težište na 5 najrazvijenijih gradova.

Sarajevo je i 1991. godine prednjačilo u odnosu na ostale razvijenije gradove. Ono je zapošljavalo 216 lica ili 43,9% svih u ovih 5 gradova, a u odnosu na zaposlene u Bosni i Hercegovini taj procenat iznosi 28,1%. Banja Luka je na drugom mjestu sa 154 lica i ima znatno više nego tri preostala grada (154 prema 122). Banjalučki razvitak moderne industrije i infrastrukture, kao i sam položaj grada postao je atraktivniji za Slovence, uvrstio je ovaj grad odmah iza Sarajeva. Svi ovi gradovi, osim Zenice, imali su svoje univerzitete i druge kulturne i umjetničke institucije i velike privredne sisteme. Inače, svi gradovi u Republici bili su međusobno i sa Sarajevom povezani asfaltnim putevima, pa su integrativni procesi jačali, a kvalitet života bio u stalnom usponu.

U odnosu na 1981. godinu broj zaposlenih Slovenaca u Bosni i Hercegovini opao je 1991. sa 1.124 na 768, ili gotovo za jednu trećinu. Njihova socijalna struktura se postepeno mijenjala i posljednje tri decenije (od 1961. do 1991.) polako su opadale one kategorije zaposlenih ili naseljenih koje su u ranijem periodima davale značajno obilježje slovenačkog prisustva u Bosni i Hercegovini. Iz nje su iščezli poljoprivrednici, nekvalifikovani radnici, šumski radnici, rudari i sl. Ostali su aktuelni stručnjaci raznih profila, koji su ovdje nabrojani u zadnjim popisima stanovništva. Sada su muškarci najbrojnije i isključivo bili zastupljeni u vojsci (57), dok ih je među stručnjacima tehnike i tehnologije bilo 48 (67,6%). Muškarci su bili pretežno i električari, elektromehaničari, elektroničari i elektroinstalateri (25 ili 89,3%), mehaničari i monter motora, mašina i mehaničkih uređaja (18 ili 94,7%). Radili su na obradi metala - 22 ili 91,6%, u građevinarstvu - 5 ili 83,3%, na rukovodnim i organizacionim poslovima u preduzećima i drugim organizacijama i zajednicama - 22 ili 66,7%.

Žene brojčano prednjače među nastavnim osobljem (čine njegove dvije trećine) i među stručnjacima u preradi tekstila. One su, također, u većini među radnicima bez određenog zanimanja, u finansijskim i računovodstvenim poslovima, na njezi tijela i lica, kao i među stručnjacima medicinskih nauka i ostalim medicinskim osobljem. Iako nisu u većini, žene se javljaju i kao stručnjaci tehnike i tehnologije, a prisutne su i među trgovinskim osobljem i u ugostiteljstvu.

Kvalifikaciona struktura, odnosno školska sprema se, također, i kod Slovenaca poboljšavala, jer se to brzo događalo i bh. okruženju. Slovenaca u kategoriji bez

školske spreme bilo je samo 20 (10+10) ili oko 1,3% muškaraca i 0,8% žena. Odatle do pune osmogodišnje škole muškarci su u velikoj prednosti. U kategorijama od 1-7 razreda osnovne škole bilo ih je ukupno 179 (8,8%), na muškarce je otpadalo 35 (1,7%), a na žene 144 (7,1%). Ako se uzme u obzir posebno obrazovna struktura žena i muškaraca, žene su brojnije u svim kategorijama, osim visoke školske spreme. Žene su znatno brojnije od muškaraca pa je potrebno uporediti njihovu obrazovnu strukturu u popisu iz 1991. kao i obrazovanost Slovenaca zabilježenu u popisima 1953. i 1991. godine.

Nivo obrazovanja	1953. u/m/ž	Nivo obrazovanja	1991. u/m/ž
Ukupno u BiH	5.404 /2.901 /2.503 100%/53,7%/46,3%	Ukupno u BiH	2.025 /779/1.246 100%/38,5%/62,5%
Bez škole	317 /140 /177 5,9%/4,6%/7,1%	Bez škole	20 /10 /10 1,0%/1,3%/0,8%
Osnovna škola	2.582 /1.181 /1.401 47,8%/40,7%/56,0%	1-3 razreda	22 /5 /17 1,1%/0,6%/1,4%
Osmogodišnja i niža srednja škola	878 /383 /495 16,2%/13,2%/19,8%	4 razreda O.Š	92 /23 /69 4,5%/3,0%/5,5%
Niža stručna škola	824 /612 /212 15,2%/32,2%/14,1%	5-7 razreda O.Š	65 /7 /58 3,2%/0,9%/4,7%
Potpuna gimnazija	279 /227 /52 5,2%/7,8%/2,1%	Osnovna škola	411 /78 /333 20,3%/10,0%/26,7%
Srednja stručna škola	370 /232 /138 6,8%/8,0%/5,5%	Srednja škola	962 /413 /549 47,5%/53,0%/44,1%
Fakultet, viša i visoka škola	154 /126 /28 2,8%/4,3%/1,1%	Viša škola	165 /70 /95 8,1%/9,0%/7,6%
		Visoka škola	212 /157 /115 13,4%/20,0%/9,2%
		Ostali	16 /6 /10 0,8%/0,8%/0,8%

Tabela: Obrazovna struktura Slovenaca u Bosni i Hercegovini prema popisima stanovništva 1953. i 1991. godine.⁵⁸

⁵⁸ Tabela je sačinjena na osnovu podataka iz popisa stanovništva 1953. i 1991. godine. Popisi u jugoslavenskoj državi poslije Drugog svjetskog rata, u segmentu obrazovanja i kvalifikacija, rađeni su sa različitom metodologijom pa je teško izvršiti poređenja određene vrste ▶

Iz navedene tabele o obrazovnoj i polnoj strukturi Slovenaca 1953. i 1991. godine mogu se izvući sljedeći zaključci:

1. Broj Slovenaca 1953. bio je veći nego 1991. za 3.379 ili 166,9%. U prvom popisu (1953) muškarci su bili brojniji od žena za 398 ili za 7,4%, a 1991. polna struktura se obrnula i ženske osobe bile su brojnije za 467 ili 23%.

2. Razlika u školskoj spremi između muškaraca i žena bile su znatno naglašenije 1953. nego 1991. godine, iako su one bile stalno prisutne. Sa 4 razreda osnovne škole bilo je 1953. godine ukupno 47,8% bh. Slovenaca, a tada se iznad toga procenta u Bosni i Hercegovini kretalo nepismeno stanovništvo starije od 10 godina.

Upoređujući brojke i procenete iz 1953. i 1991. godine, vidi se da 1953. dominira osnovna (4- i 8-godišnja) i niža srednja opća ili stručna sprema, koju ima preko 45% svih Slovenaca, što je za ono vrijeme bio kvalificirani kadar za širok spektar primjene u praksi. Gimnazije i srednje stručne škole imalo je oko 15% Slovenaca, a fakultete (više i visoke škole) 154 ili 2,8%, od čega su samo 28 ili 1,1% žene, što potvrđuje tadašnju obrazovnu inferiornost i slovenskih žena u odnosu na njihove sunarodnike. One su bile brojnije samo do nivoa osmogodišnje i niže opće srednje škole, dok su razlike velike u višim stručnim školama. U potpunoj gimnaziji odnos je 7,8% muškaraca i 2,1% žena, a u srednjoj stručnoj školi 8,0% muškaraca: 5,5% žena.

IZVORI I LITERATURA:

Izvori:

- *Arhiv Bosne i Hercegovine u Sarajevu, Fondovi: Zajedničko Ministarstvo finansija, Biro za poslove Bosne i Hercegovine - prezidijalna i opšta akta; Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu;*
- *Arhiv Bosne i Hercegovine u Sarajevu, Knjige (I-VI) evidencije Drinskog žandarmerskog puka*
- *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und Herzegowina 1906-1916.*
- *Geschäfts-Bericht der Gewerkschaft "Bosnia" für das Jahr 1883, Wien, 1884.*
- *Istorijski arhiv Sarajevo, Slovenski klub. Spisak članova (1918 do 1931). Sarajevo, 1912.*

---

stručne spreme u različitim periodima. Nešto potpunija upoređivanja mogu se izvršiti jedino u kategorijama visokog, višeg i srednjeg obrazovanja, dok su kod ostalih obrazovnih nivoa uporedive 1961. sa 1981. godinom, kao i međusobno 1953, 1971. i 1991.

- *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine*, Kraljevina Jugoslavija, Opšta državna statistika, Državna štamparija, Sarajevo, 1932.
- *Definitivni rezultati popisa stanovništva 31. marta 1931*, knjiga I i II, Kraljevina Jugoslavija, Opšta državna statistika, Državna štamparija, Beograd, 1938.
- *Hauptresultate Volkszählung in Bosnien und der Hercegovina vom 22. April 1895*. Sarajevo, 1896.
- *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine*, knj. IX, *Stanovništvo po narodnosti*. FNRJ, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1954.
- *Leibacher Zeitung*, 13. septembar 1904. godine
- *Orient Rundschau*, Wien, br. 180 od 25. 09. 1906.
- *Popis stanovništva 1953. godine*. Knj. VIII, *Narodnost i maternji jezik. Podaci za srezove prema upravnoj podeli 1953. godine*, FNRJ, SZS, Beograd, 1959.
- *Popis stanovništva 1953*, knj. 3, *Pismenost i školska sprema, Konačni rezultati za FNRJ i Narodne republike*, SZS, Beograd, 1960.
- *Popis stanovništva 1953*, knj. XI, *starost, pismenost i narodnost, podaci za opštine prema upravnoj podjeli u 1953. godini*, Beograd, 1960.
- *Popis stanovništva 1961*, knj. IV, *Ekonomsko obilježje stanovništva, II dio, radnici - službenici SFRJ*, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1969.
- *Popis stanovništva 1961*. Knj. II. *Pismenost i školovanost. Rezultati za socijalističke republike i demografske rejone*, SFRJ, SZS, Beograd, 1971.
- *Popis stanovništva i stanova 1971*, *Stanovništvo pismenost i školovanost, Rezultati po republikama i pokrajinama*, SZS, Beograd, 1974.
- *Popis stanovništva, domaćinstva i stanova u 1981. godini, Tabela 097, Radnici prema narodnosti, polu i stepenu stručnog obrazovanja (SFRJ, SR, SAP)*, SFRJ, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1984.
- *Popis stanovništva, domaćinstva, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. Stanovništvo. Uporedni podaci 1971, 1981, 1991*. Statistički bilten 265, Sarajevo, april 1998.
- *Rezultati popisa stanovništva 1991. godine* o socijalnoj strukturi Slovenaca nisu publikovani pa je materijal pribavljen autorovim uvidom u dokumentaciju Statističkog zavoda Fedaracije Bosne i Hercegovine u Sarajevu.
- *Rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 10. oktobra 1910. godine*, Sarajevo, 1912.
- *Statistički Godišnjak Bosne i Hercegovine 1984*, Godina XVIII, Republički zavod za statistiku, Sarajevo, novembar 1984.
- *Upravni izvještaj bosansko-hercegovačkih zemaljskih željeznica za godinu 1917/18.*, Sarajevo, Državne željeznice Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, Sarajevo, 1920.
- *Zemaljski ustav (Štatut) za Bosnu i Hercegovinu*, Previšnje rješenje od 17. februara 1910. godine o uvođenju ustavnih odredaba, Sarajevo, 1910.

Literatura:

Branislav Begović,

- Strani kapital u šumskoj privredi BiH za vrijeme otomanske vladavine. *Radovi Šumarskog fakulteta i Instituta za šumarstvo i drvnu industriju*, V, Sarajevo, 1960.
- *Kapitalistička eksploatacija bosanskih hrastovih šuma u periodu austrougarske uprave sa posebnim osvrtom na manufakturnu proizvodnju i eksport programske duge*, Sarajevo, 1975.
- *Razvojni put šumske privrede u Bosni i Hercegovini u periodu austrougarske uprave (1878-1918) sa posebnim osvrtom na eksploataciju šuma i industrijsku preradu drveta*, ANUBiH, Djela, knj. LIV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 31, Sarajevo, 1978.
- *Šumska privreda u Bosni i Hercegovini 1918-1941*, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 1985.

Ilijas Bošnjović,

- *Preobražaj ekonomske strukture radne snage i stanovništva Bosne i Hercegovine*, Biblioteka Ekonomskog instituta Univerziteta u Sarajevu, Knj. 3, Sarajevo, 1966.

Srećko M. Džaja,

- Kvalifikacioni profil i porijeklo nastavnog kadra na srednjim školama u Bosni i Hercegovini u austrougarskom razdoblju, *Migracije i Bosna i Hercegovina*, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 1990.
- *Geschichte der Sicherheits Truppen und der öffentliche Sicherheits im Bosnien und Herzegovina 1878-1898.*, Wien, 1898.

Dr. Ferdo Gestrin - Dr. Vasilij Melik,

- *Istorija Slovenaca od kraja osamnaestog stoljeća do 1918. godine*, Prvo izdanje, IGKRO "Svjetlost", Zavod za udžbenike, Sarajevo, 1979.

Martin Grum,

- Društvo sarajevskih Slovenaca 1891-1918, *Zgodovinski časopis*, Ljubljana, 1-2/1983.

Iljas Hadžibegović,

- *Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914. godine*, "Svjetlost", Sarajevo, 1980.

- *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća*. "Oslobođenje Public", Sarajevo, 1991.
- Sloveni u Bosni i Hercegovini, Prilog izučavanja broja i rasprostranjenosti Slovenaca u Bosni i Hercegovini od 1910. do 1992. godine, *Zora Cankarjeva*, letnik/godina VI, številka/broj 16-17, Sarajevo, julij-decembar 1997.

Ferdo Hauptmann,

- *Privreda i društvo Bosne i Hercegovine u doba austrougarske vladavine (1878-1918)*, Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine, II, ANUBiH, Posebna izdanja, knj. LXXIX, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 18, Sarajevo, 1987.

Kasim Isović,

- Struktura i funkcionisanje organa državne uprave u Bosni i Hercegovini u vremenu od 1918-1924. godine, *Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, II, Sarajevo, 1962.

Dževad Juzbašić,

- *Jezičko pitanje u austrougarskoj politici u Bosni i Hercegovini pred Prvi svjetski rat*, Sarajevo, 1973.
- *Izgradnja željeznica u Bosni i Hercegovini u svjetlu austrougarske politike od okupacije do kraja Kalajevе ere*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Djela knj. XLVIII, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 28, Sarajevo, 1974.

Robert A. Kann,

- *Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie*. Erster Band. Das Reich und die Völker, Zweite, erweiterte Auflage. Verlag Hermann Böhlaus Nachf, Graz-Köln, 1964.

Hamdija Kapidžić,

- Rad Narodnog vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu u novembru i decembru 1918. godine, *Glasnik arhiva i Društva arhivista Bosne i Hercegovine*, knj. III, Sarajevo 1963.

Tomislav Kraljačić,

- *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882-1903)*, "Veselin Masleša", Sarajevo, 1987.

Hamdija Kreševljaković,

- *Izabrana djela*, IV, Prilozi za političku istoriju Bosne i Hercegovine u XVIII i XIX stoljeću, "Veselin Masleša", Sarajevo, 1991.

Dr. Bogdan Krizman,

- Srpska vrhovna komanda u danima raspada Austro-Ugarske 1918. godine, *Historijski zbornik*, god. XIV, Zagreb, 1961.

Milan Ljiljak,

- *Pošta, telegraf i telefon u Bosni i Hercegovini, I*, "Svjetlost", Sarajevo, 1975.
- *Pošta, telegraf i telefon u Bosni i Hercegovini, II*, "Svjetlost", Sarajevo, 1981.
- *Pošta, telegraf i telefon u Bosni i Hercegovini, III*, "Svjetlost", Sarajevo, 1989.

Đorđe Mikić,

- O kolonizaciji stranih seljaka u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave. *Migracije i Bosna i Hercegovina*, Materijali sa naučnog skupa, održanog u Sarajevu 26. i 27. oktobra 1989. godine.

Richard Georg Plaschka, Horst Haselsteiner, Arnold Suppan,

- *Innere Front*, Band I, II, Verlag für Geschichte und Politik, Wien, 1974.
- *Spomenica proslave 50-godišnjice Fabrike duhana Sarajevo*, Sarajevo, 1930.
- Slovinci v Hrvaški, Prva knjiga, Zbornik skupine avtorjev. Nosilka projekta in urednica Vera Kržišnik-Bukić. Inštitut za narodnosna vprašanja, Ljubljana, 1995.

Nusret Šehić,

- *Bosna i Hercegovina 1918-1925. - privredni i politički razvoj*, Institut za istoriju u Sarajevu, Studije i monografije, Sarajevo, 1991.

Erich Zöllner,

- *Geschichte Österreichs*. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. Wien, 1961.

SOCIAL STRUCTURE OF SLOVENIANS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA FROM MID-19th CENTURY UNTIL 1991

Iljas Hadžibegović

Summary

The study of the social and other structures of Slovenians in Bosnia and Herzegovina from mid-19th century until the last decade of the 20th century offers several crucial indicators that may be considered as relevant for their presence in this part of the world:

1. What linked them to this country were geographic and linguistic similarities, as well as the historical destiny they shared living in one state.

2. Generally speaking, Slovenians were better educated and qualified than the citizens of BiH on average, with the exception of the major towns: Sarajevo, Banja Luka, Mostar and Tuzla, where they mainly resided. In the last population census, they were not registered in 19 poorly developed municipalities that were stuck between the agrarian and industrial stage of development. In other 52 municipalities, there were between one and five Slovenians living, while in the remaining 24 municipalities there were more than five Slovenians, while about 93% of all the BiH Slovenians lived in the most developed five towns.

3. Most of the BiH Slovenians lived in Sarajevo, as the capital and the most important centre of economic, educational, cultural, scientific and sport life, which, thanks to these achievements, resembled most the level of development they left behind in their homeland.

4. In the last census held in 1991, Slovenians were registered in 43 occupations, among which most numerous were those related to technical and technological professions, education (ranging from primary to university education), and administration. They were also military and financial experts and skilled artisans – mainly in the crafts related to electricity, electronics and IT.

5. The Slovenians in Bosnia and Herzegovina always opted for those branches of economic activity and for those occupations that were linked with progress. In these areas, the mark they left on BiH was recognisable – be it the well known “Kranj Axe” or Alpine mountain huts typical on Mt. Pohorje, dating back to the 19th century and as late as to the Winter Olympic Games that were held in Sarajevo in 1984.